

ASPECTE ALE CIVILIZAȚIEI PORTUARE DIN DOBROGEA LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIII-LEA ȘI ÎN SECOLUL AL XIV-LEA.

Istoria civilizației, în sensul cel mai larg al noțiunii, constituie o preocupare majoră a istoricilor contemporani, avînd ponderea cea mai însemnată în istoriografie¹. La al XII-lea Congres internațional de științe istorice — Viena 29 august — 5 septembrie 1965 — în timpul discuțiilor generate de prezentarea rezumatului raportului „Legături și concurențe ale căilor maritime și terestre în cadrul comerțului internațional de la sfîrșitul evului mediu pînă în secolul al XIX-lea², a fost ridicată o problemă de interesantă, extrem aceea a civilizațiilor portuare³, ale căror trăsături vor trebui definite de cercetările viitoare.

Istoricii români au fost atrași de prezentarea noului aspect al istoriei civilizației, cel al civilizației orașelor porturi⁴, al căror trecut a fost obiectul a numeroase scrieri anterioare ce pornesc de la primele studii moderne ale domnului cărturar D. Cantemir⁵ și merg pînă în secolul nostru cînd au fost

¹ Nu mai reluăm discuția despre importanța istoriei civilizației în istoriografie, deoarece problema este extrem de cunoscută. Ținem să relevăm apariția în ultimii ani a noi colecții monumentale de istoria civilizației: Anglia: „The History of civilisation”, ed. Cambridge University. Franța: Colecția „Les grandes civilisations”, ed. Artaud, Paris; tot în Franța se predau anual la Poitiers cursuri estivale tradiționale avînd ca temă istoria civilizațiilor (în ultimul timp cursul a avut ca subiect istoria civilizației romanice); în România se pregătește publicarea colecției Istorie și civilizație, ed. Academiei R.S.R. care urmărește ca începînd din 1970 să pună la dispoziția publicului, lucrări de importanță majoră, la cel mai înalt nivel științific.

² Comité International des Sciences Historiques — XII-eme Congrès international des Sciences Historiques — Vienne, 29 août — 5 septembre 1965. Rapports — III. Commissions Vienne, 1965, pp. 159 — 167.

³ Ibidem, p. 160.

⁴ Un aspect al istoriei civilizației portuare, localizarea porturilor medievale a fost pusă în primul plan al cercetării istoricilor români. Spre exemplu, comunicările Oct. Iliescu „Localizarea vechiului Licostomó”; C. C. Giurescu „Unde a fost Vicina”, prez. la Ses. Org. de muz. Delta Dunării, Tulcea, 1 iunie 1969; P. Diaconu — „Unde a fost Vicina”, prez. la Inst. de arheologie, Buc., 5 febr. 1970; precum și articole: S.C.I.V. 1—4 195 pp. 295-307.

⁵ Dimitrie Cantemir.

— Descriptio Moldaviae, București, 1872, traducere românească, București, 1875.

— Istoria Imperiului Otoman, Creșterea și scăderea lui, traducere de Ios. Hodoș, București, 1876. p. 177, n 26; 273, n 89;

— Idem Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor, București, 1901.

dedicate monografiilor unor porturi dunărene ca Vicina⁶ și Chilia⁷ sau au fost rezervate numeroase pagini din lucrările de sinteză pentru orașele de pe malul Dunării și de pe litoralul Mării Negre.⁸

Propunându-ne a continua valoroasa tradiție a istoriografiei românești în cercetarea trecutului unor orașe dintre care multe sînt astăzi dispărute, am ales o temă prin care, urmărind activitatea genovezilor în Dobrogea, să evidențiem o serie de aspecte ale civilizației portuare — înfățișarea așezărilor și diferența între ele, lista porturilor medievale dobrogene și identificarea locurilor unde au ființat și în fine discutarea problemei locuitorilor porturilor din punct de vedere al compoziției etnice, al organizării politico juridice, militare și religioase. Pentru alcătuirea studiului de față, o încercare de a privi în ansamblu, pentru întreaga Dobrogea, problemele enumerate, am folosit concluziile studiilor precedente, care au trasat liniile cadrului general, am îmbinat ansamblul izvoarelor istorice și am utilizat izvoare noi, inedite, recent descoperite. Ne referim la registrul notarului genovez Antonio di Podenzolo, locuitor al Chilieii între 1360—1361, al cărui manuscris a fost descoperit de un bun cunoscător al arhivelor italiene, Robert-Henri Bautier⁹. Fotocopia manuscrisului se află la cercetătorul Octavian Iliescu, șeful cabinetului numismatic al Academiei R.S.R., căruia îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea pe care a avut-o de a ne pune la dispoziție această sursă conținând date valoroase pentru istoria economică și cotidiană a Chilieii și a Dobrogeii și în același timp pentru faptul de a ne fi comunicat o parte din rezultatele cercetărilor domniei-sale, pe marginea registrului cartular.¹⁰

⁶ G. I. Brătianu — „Vicina“ — Buc., 1922; idem „Recherches sur Vicina et Cetatea Albă“, col. Studii de istorie generală, Buc., 1935; idem Vicina II Nouvelles etudes, Buc. 1940.

⁷ N. Iorga. Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe, Buc. 1899 (1900), 418 (420) p. cu completări ulterioare ale aceluiași autor. Lucrări noi despre Chilia și Cetatea Albă, în Analele Acad. Române, secț. ist. ș.a. III-a, 5(1925—1926), Cele două Chilii, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice“ 32 (1929).

⁸ G. I. Brătianu, Recherches sur le commerce genois dans la Mer Noire au XIII-e siècle — ed. Libr. Orientalist Paul Gauthmer, Paris, 1929.

N. Iorga — Istoria comerțului românesc, Buc., 1925, II vol.;

B. Cimpina — Despre rolul genovezilor la gurile Dunării între sec. XIII—XV — în Studii I, 1953, pp. 191—237 (I) și Studii 3/1953 pp. 37—81 (2); P. P. Panaitescu — Legăturile moldo-polone în sec. XV și problema Chilieii în Romano — Slavica III/1958 pp. 95—115;

C. C. Giurescu — Tîrguri sau orașe și cetăți moldovenești sec. X — mijl. sec. XVI Buc., 1967; pp. 200—213; R. St. Ciobanu — Genovezii și rolul lor istoric în Dobrogea în sec. XIV în Pontice II, 1970 pp 401—413.

⁹ Robert Henri Bautier — Notes sur les sources de l'histoire économique médiévale dans les archives italiennes in Mélanges d'archéologie et d'histoire (Ecole française de Rome) 60 (1948) p. 188.

¹⁰ Manuscrisul aflat la Oct. Iliescu arată clar că registrul a fost scris de două persoane și anume, de un nepot al notarului, practicant, și de A. di Podenzolo. Ultima parte scrisă de A. di Podenzolo este greu lizibilă și pune în fața cercetătorului necesitatea rezolvării a numeroase probleme de paleografie. Manuscrisul este incomplet, din el lipsind începutul și sfîrșitul. Două documente datate 17 februarie și 8 mai 1361 poartă la sfîrșit acte adițional datate 21 mai — 9 iunie 1361.

În fine, alt act — 31 martie 1361 face mențiunea unui contract încheiat în fața notarului la 25 octombrie 1360. Deci, putem prelungi activitatea notarului marcată de cele 100 de acte din registru 27 noiembrie 1360 — 12 mai 1361; la durata 25 oct. 1360 — 9 iunie 1361 cf. Oct. Iliescu „Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite du XIV-e siècle in Nouvelles etudes d'histoire 3/1965, p. 105.

Trecutul frământat al „Țării lui Dobrotici”,¹¹ prezintă un moment, deosebit la sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea când „particularismul renăscut” al vieții¹² locale se accentuează, se cristalizează viața socială, fenomene care se reflectă în viața politică unde apare un „stat de importanță pontică”¹³, statul feudal dobrogean. În istoria Dobrogei, care a avut în trecutul României rolul de punte peste care s-au vehiculat în ambele sensuri bunurile materiale cu care se făcea comerț și de poartă prin care au trecut bunurile spirituale ale popoarelor venite de peste mări și ale românilor, civilizația orașelor porturi a avut un rol de o importanță indiscutabilă prin viața și legăturile ei, încadrându-se în caracteristicile specifice regiunii — mozaic de popoare și regiune propice pentru comerț — trăsături derivate din rolul ei istoric.

Tabloul etnic al Dobrogei, adevărat mojar al popoarelor, a fost completat la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XIII-lea prin venirea a două neamuri noi: turcii selgiucizi, care au întemeiat în jurul Babadagului prima așezare turcească din Europa și italienii, negustori din Republica Genova. Deși nu constituie subiectul studiului de față, trebuie acordată o mențiune specială istoriei celor 10.000 de familii de turci¹⁴ veniți din Anatolia sub conducerea unui locotenent al lui Issedin, Saru-Saltuk¹⁵, al cărui mormânt pretinde să-l fi văzut Ibn Batuta¹⁶. Credem că s-ar putea trage concluzii interesante referitoare la aceștia dacă s-ar corobora datele furnizate de izvoarele istorice cu acelea obținute în urma cercetărilor filologice. Turcologul T. I. Kowalski¹⁷, studiind limba turcilor din Bugeac și din Dobrogea între cele două războaie mondiale, moment în care se mai puteau surprinde elemente lingvistice astăzi dispărute, a ajuns la concluzia că se suprapun trei dialecte ale ale limbii turce: 1) urmele unei limbi septentrionale arhaice, probabil a pecenegilor și cumanilor înrudiți cu selgiucizii; 2) un dialect vorbit de un grup puternic meridional anterior invaziei osmanliilor, desigur turcii selgiucizi; 3) în fine, un ultim stat, al turcilor osmanlii, stabiliți în Dobrogea la începutul secolului al XV-lea după includerea regiunii între posesiunile statului otoman.

¹¹ Numele de Țara lui Dobrotici era acela care se dădea în documentele vremii Dobrogei. Spre exemplu, titlul lui Mircea cel Bătrîn: „Terrarum Dobrodicii despotus et Trestri dominus” cf. D. Onciul, *Mircea cel-Bătrîn*, Buc., 1918, p. 9 Jirecek. *Gesch. der Serben*, II, 1. p. 130; Documente privind Istoria României. Veacul XIII, XIV și XV, B, Țara Românească (1247—1500) ed. Academiei R.P.R., 1953, Buc., Doc. nr. 28.

¹² *Istoria României* ed. Acad. R.P.R., Buc., 1962, vol. II, p. 358.

¹³ G. I. Brătianu. *Recherches sur Vicina..* ed. cit. pp. 82; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră: I. Dobrotici în an. Ac. Ron., S. II, T. XXXXVI — 1913—1914 — Mem. Sect. Ist. p. 1050*, P. P. Panaitescu: *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 208.

¹⁴ Pentru istoria turcilor selgiucizi veniți în Dobrogea a se vedea: Paul Witlek — Jazijioğlu Ali, *On the Christian Turks of the Dobroudja* în *Bulletin of the School of Oriental and African Studies XIV (1952)*.

¹⁵ Pentru Saru-Saltuk și creștinismul schismatic al selgiucizilor a se vedea: J. Deny, *Sari-Saltik Dede*, în *E. I. IV p. 177—178*; idem *Sary-Saltyk et le nom de la ville de Babadagh* în *Mélanges Emile Picot*, p. II.

¹⁶ Cf. *Călători străini despre Țările Române*, ed. Științifică, Buc., 1968, ediție M. Holban, pp. 4—8.

¹⁷ T. Kowalski, *Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est* Polska Ak. No-nietnosci, *Mem. de la comm. orientaliste* no. 16, Krakow, 1933. cf. le com pte-rendu de P. Stok *Rev. Internationale des Etudes Balkaniques*, I (1934) p. 296.

Cunoscînd, datorită cercetărilor erudiților¹⁸, care era situația din punct de vedere etnic, ne punem întrebarea dacă nu cumva Saru-Saltuk a cunoscut-o fapt care l-a determinat să ceară basileului Mihail VIII în 1263 aprobarea de a se așeza într-o regiune în care locuiau oameni de același neam cu el. În orice caz, turcii selgiucizi enclavă în rîndurile populației românești numeroasă în nordul Dobrogei¹⁸, formează una din componentele etnice importante ale statului feudal dintre Dunăre și mare, accentuîndu-i caracterul original.

Direct legată de subiectul studiului de față este stabilirea genovezilor în Dobrogea. Loviți de venețieni care în 1258 le-au distrus principalul punct comercial din Mediterană, factoria de la Saint-Jean d'Accre¹⁹, genovezii neputîndu-se reface în vechile puncte unde întîmpinau opoziția Veneției, au căutat noi debușee. În 1261, coincizînd interesele lor cu ale basileului Mihail VIII Paleologul, s-a încheiat între cele două puteri tratatul de la Nymphaea prin care bizantinii primeau sprijinul flotei genoveze, absolut necesar pentru recucerirea Constantinopolului, iar genovezii dreptul de a face comerț în Marea Neagră²⁰, de facto dreptul de monopol în bazinul pontic.²¹ În condițiile în care Imperiul Mongol asigura legăturile comerciale pe uscat de la gurile Volgăi pînă în China și Taivan, iar bazinul pontic era o placă turnantă a comerțului dintre Asia și Europa,²² „ansamblul stabilimentelor genoveze din Marea Neagră a depășit în complexitate și proporții toate celelalte constelații coloniale create de Genova în evul mediu”.²³

Buni navigatori, întrebunțînd tipul de corăbii numite taride,²⁴ care le permiteau să acosteze în locuri în care adîncimea apei era redusă, să pătrundă adînc pe fluvii, genovezii au folosit informațiile primite de la bizantini și s-au așezat fie în puncte în care erau centre comerciale ale grecilor, fie în locuri în care populația era favorabilă schimbului. Teritoriul Dobrogei, fostă provincie a Imperiului Bizantin cu numeroase centre de schimb, cu o populație posedînd din belșug bunuri care îi interesau pe aceia dornici de a face negoț în M. Neagră, i-a văzut pe genovezi așezîndu-se pe pămînturile sale imediat după ce au trecut Bosforul.

În sec. XIV aspectul așezărilor genoveze de pe litoralul pontic și din Dobrogea varia după importanța și mărimea localității în care se stabiliseră.

¹⁸ P. P. Panaitescu: *Originea populației în Dobrogea nouă* — Buc. 1940;

C. C. Giurescu: *Informations sur la population roumaine de la Dobroudja dans les cartes medievales et modernes*, *Revue Roumaine d'histoire* 3/1965.

¹⁹ G. I. Brătianu: *Recherches sur le commerce genois* p. 324; R. S. Lopez — Irving Raymond, *Medieval trade in the Mediterranean World* — Columbia University Press — New York, 1955, p. 125.

²⁰ Idem Irving Raymond, *Medieval trade in the Mediterranean World* — Columbia Univ. Press, p. 124.

G. I. Brătianu — *Recherches sur le commerce*, ed. cit. p. 270.

M. Berza: *La Mer Noire à la fin du Moyen Age*, in *Balcanie IV*, 1941, p. 420.

²¹ R. S. Lopez — Irving Raymond, op. cit. p. 124 — tratează în mod special monopolul genovez în Marea Neagră.

²² M. Berza — op. cit. pp. 420—425.

²³ R. S. Lopez, *Storie delle colonie genovesi*, p. 362.

²⁴ R. S. Lopez — Irving Raymond... op. cit. p. 228 în notă. Taridele erau corăbii de de lungime redusă care făceau trecerea de la galere mai solide, mai largi, mai rapide la nef, care era mai încăpătoare, dar mai fragilă și se baza pe pinze. Pinzele erau un mijloc mai ieftin de propulsie, dar navigația împotriva vîntului nu era perfecționată în sec. XIV.

Inițial se pare că toate așezările genoveze, factorii sau emporia, plasate în orașe sau în locuri favorabile schimbului aveau aceeași înfățișare — un antrepozit alcătuit din una sau mai multe magazine, un port, câteva case de locuit și un punct fortificat care servea drept adăpost în timpul conflictelor cu localnicii sau în momentul în care erau atacați pentru a fi jefuiți ²⁵. Unele așezări au evoluat, s-au impus, transformându-se rapid în orașe cum a fost cazul Licostomo, Chiliei sau al celui mai faimos port dobrogean — Vicina. Diferența între localități nu se oglindește numai în vestigiile arheologice, ci constituie o realitate vie în mintea oamenilor medievali care fac net distincția între orașe și celelalte localități, diferență pe care o consemnează documentele epocii.

Itinerarul grec ²⁶, alcătuit probabil de un matelot care cunoștea bine țărmurile M. Negre, ²⁷ datînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea ²⁸, în enumerarea localităților specifică: „De la Arghiros, pînă la Licostomo, adică pînă la gura rîului Vicinei sud-nord sînt 380 mile. Pe acest drum... Caliacra este 1 oraș și pe această gură (gura Licostomo) este orașul Licostomi, Licostomi este un oraș“ ²⁹.

O hartă nautică anonimă datată de editor în 1534 „dar de bună seamă copiată după un model din secolul al XV-lea“ ³⁰, înseamnă cu cerneală roșie Chilia, Licostomo, Caliacra, Varna, orașe cunoscute ca centre comerciale genoveze făcînd parte dintre cele enumerate în lista de mai sus. Ele se numără între cele mai însemnate localități de pe litoralul pontic: Pera, Constantinopol, Messembria, Moncastro etc., deasemeni marcate cu cerneală roșie pentru a le diferenția de localitățile de mică importanță economică, probabil, cu caracter rural, scrise cu cerneală neagră. Pare ciudat că nu au fost amintite localități importante ca Vicina dar omisiunea este explicabilă dacă ne gîndim la data la care au fost alcătuite cele două documente puse în discuție, dată la care Vicina decăzuse, iar locul ei fusese luat de Chilia și la regiunea pe care o reflectă — litoralul mării — hărțile nepreocupîndu-se de situația din interior. Consultarea izvoarelor cartografice medievale, a căror importanță a fost relevată în numeroase rînduri, ne permite cu relativă ușurință să alcătuim lista localităților folosite de genovezi, indiferent de caracterul urban sau rural al așezărilor. La sfîrșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea, pe litoralul dobrogean al Mării Negre și pe malurile Dunării se înșirau de la nord la sud următoarele puncte comerciale genoveze: Licostomo, (în apropiere

²⁵ Negustorii din Dobrogea se plîng adesea că au fost jefuiți de localnici sau de tătari. Cf. N. Iorga — Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades, Buc., 1901, col. I, p. 11 și urm.

Este cunoscut atacul lui Uimur-Beg din Aidin, analizat de P. Lemerle în „L'Emirat d'Aydin, Byzance et l'Occident, Recherches sur la geste d'Umur Pacha, Paris, 1957.

Matilda Alecsandrescu-Dersca, L'expédition d'Umur Beg d'Aydin aux bouches du Danube (1337—ou 1338) în Studie et acta orientalia, 2 (1959), 1960.

²⁶ Călători străini despre Țările Române, ed. cit. pp. 15—16.

²⁷ Ibidem, p. 13.

²⁸ Studii și cercetări de istorie veche VIII nr. 1—4, 1957, pp. 296—297.

²⁹ Călători străini despre Țările române, op. cit. p. 15—16.

³⁰ cf. Oct. Iliescu: Localizarea vechiului Licostomo, lucr. în manuscris. Autorul demonstrează logic că originalul hărții datează din perioada 1402—1453.

de Periprava), Chilia, (Chilia)³¹, Vicina³², Solinae (Sulina), Sancti-Gyorgyi (Sf. Gheorghe)³³, Aspera (Cernetul)³⁴, Donavici (Dunavăț), Bambola³⁵, (Yeni-Sale) Brilago, Proslaviza (poate Prislava — Nufărul aproape de Tulcea)³⁶, Grossea³⁷ Zanavarda³⁸, Costanza (Constanța) Laxiluccio (Capul Sabla)³⁹, Seluda, Mangalia (Mangalia) și Caliacra (Caliacra), Caverna, Carbona, în apropiere de Balcic, Cranea (Ecrene), Castrici, Varna (Varna) (din R. P. Bulgaria).

Trebuie să ținem seama de criteriul ce stă la baza înscrierii unei așezări pe o hartă de acest tip. Localitatea trebuia să fie un centru de schimb și în același timp un loc bun pentru acostarea corăbiilor. Este posibil ca genevezii să nu fi indicat în hărțile lor toate localitățile în care viețuiau deoarece unele dintre ele nu erau centre comerciale de prim rang nu aveau porturi bune și aveau rolul special de fortărețe care formau un sistem de fortificații în nordul Dobrogei⁴⁰. În această situație s-ar putea să fie Hirșova și cetatea Yeni-Sale care deși prezintă în mod cert elemente de tehnică constructivă și de stil arhitectonic care arată că au fost ridicate de genezezi cel puțin într-o anumită fază constructivă nu sînt clar indicate pe portulane.⁴¹ După unele păreri⁴², s-ar putea identifica localitatea Hirșova cu Grosea. Mai dificilă este identificarea cetății Yeni-Sale situată pe o înălțime ce domină împrejurimile lacului Razelm-Babadag și ale brațului Dunării, Dunavăț pe care puteau naviga cu ușurință corăbiile geneveze.⁴³ Este greu de presupus

³¹ N. Iorga și cei care-i împărtășesc părerea afirmă că localitatea geneveză este pe insulă, Chilia Veche (N. Iorga, *Lucruri despre Chilia și Cetatea Albă*, în *Analele Ac. Române*. P. P. Panaitescu emite ipoteza că localitatea geneveză este pe țărmul stîng al fluviului (Chilia Nouă) (Mircea cel Bătrîn, ed. cit. Buc., 1944 pp. 297—303).

³² vezi nota 52.

³³ Unii geografi mai vechi ca C. Brătescu cred că Sancti Giorgy este identic cu Giurgiu. S-a demonstrat că în realitate este Sf. Gheorghe din zilele noastre.

³⁴ N. Grămadă emite ipoteza că Aspera ar putea fi identificată cu Cernetul. (La Scizia Minore nelle carte nautiche del Medio Evo — în *Ephemeris Dacoromana* IV, pp. 230—232)

³⁵ Bambola sau Pampulo a fost identificat cu Ostrovul Bisericuța (cf. SCIV VIII nr. 1—4, 1957, p. 302). Credem că această localizare este greșită, iar Bambola trebuie identificată cu Yeni-Sale. Pentru argumentare: P. Ciobanu-Cetatea Yeni-Sale în B.M.I. 1/1971.

³⁶ Pentru Prislava sînt încă discuții ample. A se vedea N. Grămadă op. cit., loc. cit.; și *Rev. Roum. des Etudes sud-est européennes* II (1—2) 1968.

³⁷ M. Popescu — Spineni afirmă că Grosea ar putea fi identificată cu Hirșova (România în istoria cartografiei pînă la 1600, Buc, 1938, vol I. I, p. 82).

³⁸ Kretschmer face o identificare foarte puțin probabilă. Zanavarda-Cernavodă — *Die Italienische Portolane des Mittelalters* p. 612. Prof. N. Grămadă propune identificarea cea mai apropiată de realitate plasînd Zanavarda în apropiere de gura Portiței (N. Grămadă — *La Scizia Minore nelle carte nautiche del Medio Evo* în E.D. în op. cit. p. 240.)

³⁹ Laxiluccio sau Lasilu a fost identificat pentru prima dată cu Capul Sabla de I. G. Brătianu: *Recherches sur le commerce...* ed. cit. p. 118.

⁴⁰ Cf. S. Lambrino — *Revista Ist-Rom.* IX/1339, pp. 498—502, P. P. Panaitescu îi preia ipoteza și i-o susține în *Mircea cel Bătrîn*, ed. cit. p. 209.

⁴¹ Pt. Hirșova vezi Nota 37 și R. St. Ciobanu, *Un monument istoric puțin cunoscut: Cetatea feudală de la Hirșova*, în *Bul. Monumentelor istorice* 1/1970; Este cîndă că pentru Yeni-Sale, nu s-au făcut propuneri de identificare cu localitățile înscrise pe hărțile geneveze, deși cetatea este indiscutabil geneveză. Propunem o identificare cu Bambola. (Vezi *Portulanul lui M. Sanudo în Călători străini despre țările române*, ed. cit. p. 69).

⁴² Vezi nota 37.

⁴³ Cetatea Yeni-Sale este astfel situată încît poate supraveghea cu ușurință navigația pe lacul Babadag și intrarea pe brațul Dunavăț. În sec. XII—XIV, după cum a avut amabilitatea să ne informeze conf. dr. doc. P. Coteț, ambele erau navigabile. Interesant este faptul că în apropiere de Yeni-Sale trecea drumul comercial Constanța—Tulcea ușor de supravegheat din cetate

că Yeni-Sale era un punct comercial propriu-zis — poziția cetății facea dificilă transportarea mărfurilor, dar, probabil, aici era reședința negustorilor genovezi care își ridicaseră o așezare întărită pentru a fi apărați de eventualele atacuri ale localnicilor. Monedele descoperite la Yeni-Sale în 1939 și în 1942⁴⁴, una dintre ele datînd din jurul anului 1310⁴⁵, imitație după monedele tătarăști, probabil emisiuni locale⁴⁶, constituie un nou indiciu al prezenței genovezilor la Yeni-Sale, deoarece ei erau aceia care emiteau și puneau în circulație astfel de monede la acea dată, după informațiile pe care le avem pînă în momentul de față.

Tezaurile monetare, unul datînd din timpul lui Petru Mușat, al doilea din timpul lui Mircea cel Bătrîn, întăresc ipoteza, dar în același timp îl fac pe cercetător să se întrebe ce i-a determinat pe locuitorii cetății să le ascundă. În cazul cetății Yeni-Sale răspunsul este dificil de dat deoarece genovezii erau singurii care emiteau și puneau în circulație monede de acest tip (au fost găsite monede asemănătoare la Isaccea, Păcuiul lui Soare, Cernavodă) și deoarece cetatea este foarte aproape de Babadag, centrul turcilor selgiucizi cu care, probabil, avea legături despre natura cărora nu se poate spune nimic.

Este posibil ca tezaurul din timpul lui Petru Mușat (1374—1391) să fi fost ascuns cu prilejul luptei lui Dobrotici împotriva genovezilor, cînd despotul dobrogean a distrus o serie de castele genoveze. Cronicarul turc Sükrülâh^{46 bis} spune clar că în 1413 în timpul expediției de pedepsire a lui Mehmet I împotriva lui Mircea zidurile cetății erau ruinate, iar turcii au poruncit să fie refacute. Știrea întărește ipoteza atacului lui Dobrotici împotriva cetății care se pare (fiind găsită într-o stare proastă) a fost ocupată pentru scurt timp de turci, presupunere pe care o emitem pe baza celor spuse de Sükrülâh și a descoperirii la Yeni-Sale a unor monede de la Baiazid Ilderim cele mai vechi monede turcești de peticitoriu românesc⁴⁷, aflate actualmente la Muzeul arheologic Constanța.

⁴⁴ Tezaurile monetare provenind de la Petru Mușat și Mircea cel Bătrîn au fost descoperite în timpul campaniei de săpături arheologice din 1939 (cf. S. Lambrino op. cit. Informația o folosesc P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrîn, ed. cit. p. și C. C. Giurescu. Ist. Românilor, Buc., 1945, ed. V. vol. I, p. 477—478)

⁴⁵ Moneda a fost descoperită la 6 sept. 1942, are pe o parte tamgava Hoardei de Aur și anul Megirei 710 (1307—1308) (Anul nu a fost bine citit inițial. Ulterior, într-o discuție cu cercetătorul O. Iliescu pe marginea acestei monede domnia-sa mi-a comunicat corectura. În loc de 810 anul 710). Pe revers moneda are o cruce cu brațele terminate în T. Aspectul monedei, asemănarea ei cu acelea găsite la Uzum-Bair (1962—1963) ne îndreptățește să afirmăm că este o monedă emisiune locală a orașelor locuite de genovezi. Fotografia și un scurt comentariu al descoperirii au fost publicate în Studii și cercetări de numismatică, ed. Ac. R.P.R., Buc., 1958, vol. II, p. 456. În legătură cu monedele genoveze a se vedea comunic lui O. Iliescu: Emisiuni locale-Tulcea 1969.

⁴⁶ Cercetătorul O. Iliescu demonstrează faptul că orașele porturi din Dobrogea emiteau monede proprii care circulau pe tot teritoriul regiunii. Un exemplu des citat de domnia-sa în ultima vreme sînt „asprii de Chilia“.

Cf. O. Iliescu, G. Simion — Le grand trésor des monnaies et lingots de XIIIe-ème et XIVe-ème siècles trouvée en Dobroudja septentrionale — în Rev. des études sud-est européennes II (1—2) 1964, pp. 217—229; O. Iliescu, Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après un source inedit de XIVe-ème siècle in Nouvelles études d'histoire 3/1965 în note pp. 113—116.

^{46 bis} Cf. Cronici turcești privind țările române secolele XV—mijlocul sec. XVII. Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1966, Publ. M. Guboglu, M. Mustafa pp. 31—32

⁴⁷ Cele mai vechi monede turcești de pe teritoriul României, cunoscute pînă în momentul descoperirii tezaurilor de la Yeni Sale, erau din timpul lui Mohamed I. Monedele de la Baiazid Ilderim, care aruncă o lumină nouă asupra raporturilor monetare din Dobrogea ele se află la Muzeul arheologic Constanța — cabinetul numismatic.

Găsirea monedelor aici, a unui tezaur indică faptul că locuitorii din cetate practicau probabil schimbul folosind un port din apropiere, ale cărui urme sînt astăzi dispărute.

La cetatea de la Hirșova,⁴⁸ ale cărei ruine din epoca feudală se văd în picioare pe malul Dunării, se distinge la fel de clar ca și la Yeni-Sale cu care este similară ca tehnică de construcție, o fază constructivă genoveză⁴⁹. Este frapantă asemănarea dintre zidul de sud al cetății de la Hirșova și zidul cetății de la Sudak,⁵⁰ construcție genoveză din Crimeea plasată tot „an rocca“, tot cu un port fortificat. Din păcate, săpăturile arheologice de la Hirșova au fost sumare, de investigație, deci nu pot întări ipotezele asupra originilor și primelor secole de existență ale cetății.

Identificarea localităților în documentele medievale cu locurile unde au ființat apusele porturi, astăzi orașe, sate sau locuri pustii, a provocat ample discuții în istoriografie.

Pentru a ajunge la localizări exacte desigur că trebuie să facem cercetări pentru fiecare localitate în parte. Pentru o serie de porturi medievale s-au făcut identificări care sînt aproape indiscutabile: Chilia — Chilia⁵¹, Solinae — Sulina, Sancti-Giorgy — Sf. Gheorghe, Costanța — Constanța, Laxilucio — în apropiere de capul Șabla, Mangalia — Mangalia, Caliacra — Caliacra, Carbona — în apropiere de Balcic, Cranea — Ecrene, Varna — Varna. Identificarea celorlalte localități suscită încă discuții vii, ca în cazul misterioasei cetăți Vicina,⁵² pentru care o nouă propunere de localizare nu ar fi utilă deoarece ar duce la înmulțirea ipotezelor, fără a oferi o soluție definitivă, pe care o poate da numai arheologia. În orice caz trebuie făcută o remarcă în legătură cu localizarea care întrupește azi cele mai multe adeziuni, cu Isaceea, deoarece ni se pare ciudat că în scrierile cronicarilor turci, care după unii ar fi schimbat numele de Isaceea în Saggi-Sacea nu este pomenit niciodată topicul Vicina ca al doilea nume.

Presupuneri mai mult sau mai puțin justificate s-au făcut și în alte cazuri. Aspera a fost identificată cu Cernetul⁵³, Bambola cu Ostrovul Bisericuța,⁵⁴

⁴⁸ Pt. discutarea și demonstrarea existenței unei faze constructive genoveze vezi R. Ciobanu. Un monument istoric puțin cunoscut: cetatea feudală de la Hirșova în Bulet. Monum. istorice 1/1970 și Idem — Genovezii și rolul lor istoric în Dobrogea în sec. XIV în Pontice 2/1970.

⁴⁹ Pt. discuțiile asupra asemănărilor vezi R. St., Ciobanu. Un monument istoric. Loc. cit. Idem. Genovezii și rolul lor... Loc. cit. și R. Florescu — Ghidul monumentelor arheologice din Dobrogea, Ed. Meridiane, Buc., 1968, pp. 18—22 și 81—82.

⁵⁰ C.O. Visotki-Ghenuetka fortetia ed. Budivelnik-Kiev 1968.

⁵¹ Pt. discuția asupra Chiliei vezi nota 31.

⁵² Pentru localizarea orașului Vicina la actualul MĂCIN vezi W. Tomaschek. Zur kunde der Hamus-Halbinsel, II, in Sitzungsberichte der Kaiserlichen Academie Von Wissenschaften phil. hist. Classe, Viena, 113/1886, p. 302; Pentru Vicina-Isaceea (ipoteză care întrupește azi cele mai multe adeziuni) N. Grămadă-Vicina, Izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea orașului, extras din Codrul Cosminului, Cernăuți; 1925; p. 26,

Pentru Vicina — Mahmudia, G. I. Brătianu — Recherches sur Vicina... p. 69, 91.

Pentru Vicina — Păciul lui Soare, P. Diaconu „Unde a fost Vicina“ — comunic. prez. la Inst. de arh. București, 5 februarie 1970 (nu am scotit necesar să cităm și numele autorilor, care s-au raliat la una sau la alta din părerile exprimate mai sus.)

⁵³ Vezi nota 34.

⁵⁴ Vezi nota 35.

Proslaviza cu Nufărul ⁵⁵, Zanurarda cu Cerna-Vodă, ⁵⁶, Grosea cu Hîrșova ⁵⁷. Ipotezele acestea sînt foarte greu de admis. În cazul Zanuvardei este foarte greu de presupus că ar fi Cerna-Vodă, ⁵⁸ în acela al Groseei că ar fi Hîrșova etc. ⁵⁹, pe de o parte, datorită neclarității și contradicției dintre izvoarele scrise, pe de altă parte, datorită cercetărilor arheologice insuficiente pentru epoca feudală.

Interesantă este discutarea localizării vechiului Licostomo despre care s-a scris mult timp că ar fi identic cu actuala Chile ⁶⁰, identificare pusă sub semnul întrebării în urma cercetărilor recente. Primul istoric care a identificat Chilia cu Licostomo a fost eruditul D. Cantemir care a venit cu această identificare în mai multe rînduri fără a indica izvoarele pe care și-a fundat afirmația ⁶¹. În cele două veacuri și jumătate care ne despart de epoca în care a scris D. Cantemir părerea i-a fost împărtășită de călătorul german N. Kleeman, ⁶² cartografii italieni C. Desimoni și L. T. Belgramo, ⁶³ bibliotecarul din Stuttgart, W. Heyd ⁶⁴ care de altfel își schimbă repede părerea datorită cercetărilor documentare. ⁶⁵ N. Iorga este cîștigat de adepții acestei ipoteze și aduce o serie de argumente în favoarea identificării Chilei Vechi cu Licostomo ⁶⁶. De la el ipoteza se transformă în axiomă pentru o mare parte dintre istoricii români sau străini: N. Bănescu ⁶⁷, G. I. Brătianu ⁶⁸, N. Grămadă ⁶⁹, O. Gorca ⁷⁰ M. Popescu-Spineni ⁷¹ C. C. Giu-

⁵⁵ Vezi nota 36.

⁵⁶ Vezi nota 37.

⁵⁷ Vezi nota 38.

⁵⁸ Spre exemplu, a se vedea cum plasează această localitate portulanul lui Marino Sanudo (Căl. străini despre Ț. Române ed. cit. p. 69). Zanuvarda este pe litoral.

⁵⁹ În cazul Groseei care apare și sub numele de Grossea, Groxeo, Groxea, Grosida este aceeași situație, localitatea apare pe litoral (pentru diversele denumiri a se vedea M. Popescu-Spineni op. cit. pp. 83—85).

⁶⁰ Personal, în articolul „Genovezii și rolul lor istoric în Dobrogea în sec. XIV” *Ioct. cit* am admis această identificare punînd-o sub semnul întrebării, deoarece eram în cursul efectuării cercetărilor pentru reconstituirea drumului parcurs de Oct. Iliescu.

⁶¹ D. Cantemir — *Descriptio Moldaviae*, Buc., 1872, p. 4; Trad. rom., Buc., 1875, p. 4. *Istoria creșterii și scăderii Imperiului otoman*, trad. de Jos. Hodoș, Buc., 1876, p. 177, nr. 126; 273, nr. 89; idem *Hronical vechimii romano-moldo-vlahilor*, Buc., 1901, p. 60.

⁶² Nik. Ernst Kleeman, *Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova (1766—1770)*, Leipzig 1773, trad. franceză Neuchatel, 1780, p. 39 nr. 1 (după N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilei și Cetății Albe*, p. 53, 364; călătoria ar fi avut loc în 1778; *ibidem* p. 257).

⁶³ C. Desimoni — L. T. Belgramo, *Atlante idrografico del medio evo* posseduto dal prof. Tamar Luxoro, in *Alli della societa ligure di istoria patria*, 5, (1867) p. 123, nr. 6, Licostomo — Kilia Boghazi (Chilia Veche).

⁶⁴ Guglielmo — W. Heyd., *Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente nel Medio Evo*, Veneția — Torino, 2 vol., 1866—1868 (indicații asupra publicării textului original în vol. I, p. XI).

⁶⁵ W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen-Age* ed. franc. par Furcy-Raynaud 2 vol. Leipzig, 1885—186 p. 5333.

⁶⁶ N. Iorga — *Studii istorice despre Chilia și...* ed. cit. p. 53.

⁶⁷ N. Bănescu, *Chilia (Licostomo) und das bithynische*, in *Byzantinische zeitschrift*, 28 (1928) p. 68.

⁶⁸ G. I. Brătianu, *Recherches sur la commerce genois dans la Mer Noire au XIII-e siècle* Paris 1929, p. 117; idem *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, p. 31, 46, 75.

⁶⁹ N. Grămadă, op. cit. loc. cit. p. 245.

⁷⁰ O. Gorca, *Bialograd, Kilja a wyprawa Varșovia 1932*, p. 3 (Cetatea Albă, Chilia și campania anului 1479).

⁷¹ M. Popescu-Spineni, op. cit., ed. cit. p. 83.

răscu ⁷², Florio Banffi ⁷³, P. Lemerle ⁷⁴, M. Alexandrescu-Dersca ⁷⁵, de autorii capitolului IV (3) din volumul II din Istoria României ⁷⁶, de Francisc Pall ⁷⁷, P. P. Panaitescu ⁷⁸, admitînd identificarea, are o poziție net deosebită de ceilalți istorici, considerînd că se poate vorbi numai de două așezări: una pescărească situată pe insulă (Chilia Veche) și cetatea genoveză situată pe malul stîng al fluviului (Chilia Nouă) ⁷⁹. Regretatul istoric și-a susținut părerea folosind argumente de ordin istoric ⁸⁰ strategic ⁸¹, comercial și nu și-a schimbat-o în urma obiecțiilor formulate în alte studii. ⁸²

O părere diferită are cercetătorul francez Robert Henri Bautier care în articolul în care a prezentat registrul lui Antonio di Podenzolo, a afirmat fără a argumenta că Licostomo a fost identificat în mod greșit cu Chilia. Este meritul lui Octavian Iliescu de a fi remarcat afirmația și de a fi trecut la verificarea ei cercetînd cu o seriozitate remarcabilă izvoarele, ceea ce i-a permis să confirme ipoteza lui Bautier, localizînd pentru prima dată în mod veridic vechiul Licostomo la Periprava.

Sursele scrise arată că ambele localități sînt de origină bizantină: Licostomo era inițial un castel fortificat menit să supravegheze traficul pe brațul Vicina sau Licostomo (Chilia de astăzi), iar Chilia propriu-zisă este o reședință ecleziastică depinzînd direct de patriarhie. Cea mai veche știre despre Licostomo neobservată pînă recent ⁸³ datînd din secolul al XI-lea, apare în dedicația unui manuscris al Lexicului lui Photyos — patriarh al Constantinopolului ⁸⁴, adresat unui fost elev al său, Toma protospatar și arhonte de Licostomion ⁸⁵. Știrea este deosebit de prețioasă pentru trecutul așezării deoarece îi arată vechimea, iar din titlul lui Toma se poate deduce importanța așezării.

Despre Chilia — stricto sensu — s-a afirmat în istoriografia română că ar fi menționată prin secolul al XII-lea în izvoarele bizantine. N. Iorga interpretînd cronicile bizantine, plasează la Chilia trei evenimente care au făcut vîlvă în Constantinopolul acelei vremi: alungarea lui Alexios II Comneanul

⁷² C. C. Giurescu, *Istoria românilor II*, partea a II-a, Buc., 1943, p. 437; idem *Principalele române*, la începutul sec. XIX pe temeiul hîrții ruse din 1835, Buc., 1957, p. 77

Idem *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovenești...* p. 205

⁷³ Florio Banfi, *I. Paesi, Romeni nei monumenti cartografici italiani del Rinascimento*, extras din *Bul. Bibl. Romane, Feiburgt, Brisanz 2*, 1954, p. 7.

⁷⁴ Paul-Lemerle, op. cit. p. 130 și nr. 6 p. 131.

⁷⁵ Maria Alexandrescu-Dersca, op. cit. p. 7.

⁷⁶ B. Cimpina — St. Ștefănescu — *Formarea statului feudal de sine stătător Dobrogea în Istoria României*, ed. Acad. R.P.R., Buc., 1962, vol. II, p. 360.

⁷⁷ Fr. Pall, *Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei și problema ajutorării Bizanțului*, în *Studii 18/1965*, p. 619.

⁷⁸ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, ed. cit. p. 297. 303.

⁷⁹ *Ibidem* p. 301.

⁸⁰ *Ibidem* p. 301.

⁸¹ *Ibidem* pp. 301—302.

⁸² P. P. Panaitescu; *Legăturile moldo-polone în sec. XV*, loc. cit. pp. 96—98.

⁸³ Helene — Ahrweiler, *Byzance et la Mer. La marine de guerre. La politique et les institutions maritimes de Byzance aux VII—XV siècles* Paris 1966, p. 57 și nr. 2, 89 și nr. 1, 101. Importanța acestei mențiuni a fost subliniată în recenzia la lucrarea citată, publicată în *Revue des Etudes sud-est europeennes 4* (1966) pp. 649—650.

⁸⁴ A fost patriarh între anii 858—867 și 877—886.

⁸⁵ Pentru dedicație a se vedea K. Krumbacher — *Geschichte der Byzantinische Literatur*, München, 1897, p. 519 și urm.

(1183)⁸⁶, fuga lui Andronic II Comnenul (1185)⁸⁷ și în fine exilarea patriarhului Iosif de către Mihail VIII (1274)⁸⁸. Ulterior, N. Bănescu a dovedit netemeinicia ipotezei demonstrând că în realitate izvoarele narative vorbesc de localitatea Chele din Bitinia pe malul asiatic al Mării Negre⁸⁹.

Fiind înlăturate ipotezele lui N. Iorga, constatăm că în realitate Chilia apare semnalată pentru prima dată într-o listă a posesiunilor patriarhiei din Constantinopol (1318—1322)⁹⁰ unde, printre alte topice dobrogene, apare Chilia sau Licostomo, deci s-ar părea că este vorba de o localitate cu nume dublu. Dar aici putem să afirmăm imediat că se cunoaște cel puțin un caz în care adverbul nu are înțeles alternativ, ci unul copulativ cu o nuanță care exclude întrebuițarea conjuncției obișnuite⁹¹. Dacă admitem această interpretare, foarte posibilă dacă ținem seama de faptul că de multe ori listele erau alcătuite de la distanță de oameni care nu cunoșteau realitățile locului, atunci singurul argument serios care pleda în favoarea identității celor două localități se dovedește neîntemeiat.

Urmărirea izvoarelor arată că cele două localități în imensa majoritate a cazurilor sînt pomenite separat și foarte rar sînt menționate împreună. Chilia este amintită în 1341 cu ocazia expediției lui Uimur-beg din Aidin care a jefuit orașul⁹², iar în 1360 de o plîngere a venețienilor către dogele Republicii Genova în care protestează împotriva monopolului instaurat de genezezi la Chilia unde i-au împiedicat să încarce corăbiile lor cu grîu⁹³.

Urmărind cronologic izvoarele, avem pentru perioada 25 octombrie 1360 — 9 iunie 1361⁹⁴, o serie de informații de un excepțional interes cuprinse în registrul lui Antonio di Podenzolo, mai sus-amintitul notar din Chilia. În urmărirea localizării și diferențierii orașelor Licostomo și Chilia ne interesează două acte, de altfel, după cum crede Oct. Iliescu⁹⁵, actele care l-au determinat pe R. H. Bautier să afirme că Licostomo și Chilia nu sînt identice, singurele din registrul care menționează ambele localități. Primul act, 19 aprilie 1361 Francesco Carona recunoaște că a primit la Chilia de la Giovanni Stancone o cantitate de lingouri de argint⁹⁶, pentru care se obligă să plătească la Pera 60 perperi aur la 10 zile după ce corabia lui Nicolo di Connado aflată în momentul redactării contractului la gura Licostomo⁹⁷ va sosi la Pera⁹⁸.

⁸⁶ I. Iorga, Studii istorice despre Chilia și... ed. cit. p. 32.

⁸⁷ Ibidem p. 33—34.

⁸⁸ Ibidem p. 34. Izvorul lui Iorga este aici Pachymeres.

⁸⁹ N. Bănescu — Chilia (Licostomo) und das bythynische... loc. cit. p. 68—72.

⁹⁰ F. Miklosich — J. Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, I, Viena, 1860, p. 95.

⁹¹ Cf. Oct. Iliescu — Localizarea vechiului Licostomo — lucrare în manuscris.

⁹² P. Lemerle, op. cit. p. 129—142. M. Alecsandrescu Dersca, op. cit. p. 8.

⁹³ G. M. Thomas — Diplomatarium veneto-Levantium II, Veneția 1899, p. 57.

⁹⁴ Vezi nota 10 pentru datarea manuscrisului.

⁹⁵ Oct. Iliescu — Localizarea vechiului Licostomo — art. în manuscris.

⁹⁶ Este vorba de Sommi unitate ponderală de argint folosită la Caffa. O. Iliescu îi stabilește greutatea la 206,5 gr; cf. O. Iliescu, G. Simion. Le grand tresor... loc. cit. Se pare că aceste lingouri foloseau drept monedă.

⁹⁷ A. Bocham — Sumaria Licostomo — termenul sumaria nu figurează în limbajul obișnuit medieval. O. Iliescu propune traducerea prin liman — lagună Cf. O. Iliescu, op. cit. în ms. Se referă la act nr. XLIV fol. 16 și 17.

⁹⁸ Actul nr. XLIV.

La 7 mai 1261, Pietro Perano, proprietarul navei aflată la data încheierii actului la gura Licostomo declară că a primit o cantitate de lingouri de argint la Chilia pentru care va restitui 306 hiperperi și 6 carate aur la Pera la 15 zile după sosirea corăbiei sale în acest port⁹⁹. În cuprinsul actului se observă că notarul începuse să scrie că vasul se află, în „sumaria sive flumine chi“ (pentru Chilia nume cu care era familiarizat, greșeala de scris frecventă fiind cunoscută sub numele de lapsus calami), apoi corectează tăind și scriind Licostomo, precizând „scilicet ad bocham eiusdem sumari Licostomo“, probă certă că vasul nu se afla ancorat la Chilia¹⁰⁰, ci în alt port.

În actele expediției lui Amadeo VI di Savoia, supranumit „contele verde“¹⁰¹(1366) pentru readucerea la Constantinopol a împăratului Ion V Paleologul, împiedicat să revină în capitala imperiului de un conducător politic balcanic¹⁰², este amintit episcopul în care nobilul milanez Antonio di Visconti, „vinovat de brigandaj“¹⁰³, a fost închis de despotul dobrogean Dobrotici în „castrum Aquile“.¹⁰⁴

În istoriografia română a fost acceptată părerea lui N. Iorga¹⁰⁵, că Aquile poate fi identificat cu Chilia, Oct. Iliescu¹⁰⁶ crede că nu ar fi Chilia ci Anchialos, argumentând prin asemănarea numelui medieval al acestei localități Achilo cu Aquile și prin apropierea de capitala lui Dobrotici, Caliacra. Credem că dacă se iau în considerație argumentele lui N. Iorga, apariția în cronica lui N. Costin a numelui de Aheli pentru Chilia, nume la fel de apropiat de Aquile ca și Achilo, dacă se analizează evenimentele în lumina ansamblului izvoarelor (actele venețiene care vorbesc de schelele lui Dobrotici la Dunăre¹⁰⁷, cronica lui Carlo, dacă se ține cont de rolul real al lui Dobrotici care nu l-a luat prizonier pe Ion V ci l-a ajutat să meargă spre Constantinopol¹⁰⁸, atunci putem rămâne la identificarea tradițională considerând castrum Aquile — Chilia. Apoi orașul Chilia apare în „Lista orașelor de la Dunăre“, izvor rus redactat între 1388—1391¹⁰⁹, în relatarea retragerii pe Dunăre a lui Sigismund de Luxemburg după lupta de la Nicopol¹¹⁰ pentru ca după ocuparea

⁹⁹ Actul nr. LXXIII fol. 27.

¹⁰⁰ Cf. O. Iliescu, op. cit. în ms.

¹⁰¹ Cronica lui Amadeu publ. de F. Bollati de Saint Pierre, Spedizione din Amadeo VI., recenzie de N. Iorga în Convorbiri literare, 1901, p. 576—7.

¹⁰² M. Holban o dovedește împotriva părerilor tradiționale din istoriografie care afirmă că împăratul bizantin era deținut de Dobrotici. M. Holban — Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria Angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului în Studii și materiale de istorie medie I, 1956, pp. 7—63.

¹⁰³ N. Iorga — Veneția în Marea Neagră, I Dobrotici loc. cit. p. 149.

¹⁰⁴ Bollati di Saint-Pierre, op. cit. loc. cit.

¹⁰⁵ N. Iorga — Comunicări mărunte în Convorbiri literare, 35/1901, p. 376.

¹⁰⁶ O. Iliescu, Art. cit. în ms.

¹⁰⁷ N. Iorga, Veneția în Marea Neagră: I Dobrotici loc. cit. p. 1048.

¹⁰⁸ M. Holban, op. cit. loc. cit.

¹⁰⁹ Al. Andronic, Orașele moldovenești în sec. XIV în lumina celor mai vechi izvoare rusești în Romano-slavica 11/1963, p. 210, C. C. Giurescu — Tîrguri sau orașe și cetăți... ed. cit. p. 208.

¹¹⁰ I. Minea-Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund, Note istorice, Buc., 1919, p. 75.

localității de Mircea cel Bătrîn (1402—1404)¹¹¹ să apară frecvent în izvoare pînă la cucerirea de către turci (1484). Între 1412 și 1429¹¹² este loc de îmbarcare pentru Ion VIII Paleologul care se îndrepta spre Constantinopol¹¹³. În 1427 Chilia a fost cucerită de moldoveni¹¹⁴, în 1429 și 1430 a fost atacată fără succes de Dan II¹¹⁵, în 1447 a fost cedată de Petru II lui Iancu de Hunedoara¹¹⁶ pentru a fi ulterior reluată, din punct de vedere politic, de Țara Românească.¹¹⁷ În continuare este pomenită în privilegiile comerciale acordate liovenilor de Petru Aron (1456)¹¹⁸ și de Ștefan cel Mare (1460)¹¹⁹, în istorisirea primului atac nereușit al lui Ștefan cel Mare împotriva cetății (1462)¹²⁰ și apoi a cuceririi ei (1465)¹²¹ și a clădirii cetății de piatră de la Chilia Nouă de Ștefan-Vodă (1479)¹²² și în fine cu ocazia atacului lui Baiazid II (1484)¹²³.

Licostomo apare mai rar în izvoare dar totuși numele său este destul de frecvent menționat în special în actele genoveze. Castrum Licostomi apare în actele Caffei la 6 mai 1381¹²⁴, la 9 mai 1381¹²⁵, 23 octombrie 1381¹²⁶, 2 septembrie 1382¹²⁷, iar la 17 oct. 1390¹²⁸ și la 5 decembrie 1391¹²⁹ este amintit de registrele de socoteli din Pera pentru ca la 1 aprilie 1392¹³⁰ să fie reamintit în socotelile Caffei și la 28 mai 1403¹³¹ din nou în registrele massariei

¹¹¹ Istoria României vol. cit. p. 978 (ptr. instaurarea stăpînirii Țării Românești la Chilia în 1402). C. C. Giurescu, op. cit. p. 212 (pentru instaurarea stăpînirii Ț. Românești la Chilia în 1403).

¹¹² Georgios Sphrantzes, Memorii 1401—1477, ed. V. Grecu, Buc., 1966, XIII, 1. p. 16, nr. r. 23—25.

¹¹³ P. Lemerle consideră revenirea la Constantinopol o reîntoarcere din exil. Conf. Paul Lemerle, Histoire de Byzance, Paris, 1958, p. 452.

¹¹⁴ P. P. Panaitescu, op. cit., pp. 100—102.

¹¹⁵ Ibidem p. 101, N. Iorga op. cit. p. 86; Istoria României vol. cit. p. 395.

¹¹⁶ P. P. Panaitescu, op. cit. pp. 104—107 (Discutarea acestui fapt) În iulie 1450, Bogdan al II-lea se obligă față de Ion de Hunedoara să nu încerce să cucerească Chilia cu sabia, ibidem p. 107.

¹¹⁷ P. P. Panaitescu, op. cit. pp. 108—109, crede că din 1448 Chilia a făcut parte sub raport politic din Țara Românească avînd însă o garnizoană maghiară. Își motivează afirmația prin expunerea formelor legăturilor feudale dintre voievodul muntean și Matei Corvin — (vezi idem izvoare contemporane cu privire la conflictul dintre Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș pentru Chilia, cf. Fr. Pall, op. cit. p. 623 și urm).

¹¹⁸ M. Costăchescu — Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, p. 794.

¹¹⁹ I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, Buc., 1913, vol. II, pp. 279—281.

¹²⁰ Laonic. Chalcocondil — Expuneri istorice — traducere de V. Grecu, p. 284 (Atacarea Chiliei de la gurile Dunării)

¹²¹ P. P. Panaitescu, op. cit. pp. 111—112.

¹²² N. Iorga, op. cit. p. 132; C. C. Giurescu — Principatele Române pînă la începutul sec. XIX, p. 78, cit. P. O. Gorka — Cronica lui Ștefan cel Mare, Buc., 1937, p. 127, 149.

¹²³ Izvoarele sînt relativ numeroase. N. Iorga op. cit. pp. 155—163.

¹²⁴ N. Iorga — Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV-e siècle in Revue de l'Orient Latin, 1896 p. 37. Publicat sub același titlu și în vol. separat Paris, 1899, p. 13.

¹²⁵ Ibidem p. 37, cu dată greșită 9 martie (nu figurează în volum).

¹²⁶ Ibidem p. 42.

¹²⁷ Ibidem p. 41, p. 17, în vol. sep. cu același titlu.

¹²⁸ G. I. Brătianu — Recherches sur Vicina ed. cit. p. 82.

¹²⁹ N. Iorga — Acte și fragmente cu privire la istoria românilor vol. III, 1, Buc., 1897, p. 3.

¹³⁰ Idem — Notes et extraits vol. I, p. 51.

¹³¹ Idem — Acte și fragmente vol. cit. p. 5.

din Pera ¹³² pentru ca la 15 august 1403 să fie înscris concomitent și independent în actele de la Pera ¹³³ și Caffa. ¹³⁴

În secolul al XV-lea, în comparație cu Chilia, al cărei rol economic era mult mai mare și care îl interesa pe Sigismund de Luxemburg ca un pion al politicii lui orientale, Licostomo este mult mai puțin menționat. În 1404 este amintit ca fiind situat în apropierea vărsării Dunării în mare unde sînt multe brațe și insule ¹³⁵, în 1408 apare într-o scrisoare a lui Sigismund de Luxemburg către Venetia, ¹³⁶ în 1428 și 1433 reapare în socotelile Caffei ¹³⁷, în 1442 apare în registrele Famagustei, ¹³⁸ în 1445 este pomenit de Wavrin ¹³⁹, în 1461 de Ducas ¹⁴⁰ și în fine în 1484 de cronicarul venețian Francesco Longo. ¹⁴¹ Izvorul venețian binecunoscut pentru exactitatea informațiilor amintește Chilia alături de Licostomo cu ocazia cuceririi Chiliei, dar face o distincție categorică între cele două localități, spunînd că după cucerire Baiazid II a poruncit să se refacă zidurile vechiului Licostomo aflat pe o insulă stîncoasă pe Dunăre.

Coroborarea datelor anterioare care ne arată că izvoarele scrise vorbesc de două localități distincte pe care le diferențiază net autorii ce cunosc bine locurile sau sînt bine informați, accentuînd existența a două localități cînd sînt siliți să alătore numele de Chilia și Licostomo, problema stabilirii așezării vechiului Licostomo, după părerea noastră este posibilă prin utilizarea izvoarelor cartografice.

Hărțile nautice din secolul XIV și de la începutul secolului XV, redînd neclar situația țărmurilor Dobrogei, înscriu între numele localităților și Licostomo, pe care-l plasează în mod diferit, dar totdeauna foarte aproape de vărsarea Dunării omițînd total Chilia. Pe harta lui Giovanni da Carignano (aproximativ 1300), ¹⁴² pe portulanul grec (publicat la Venetia în 1573) ¹⁴³ și pe harta lui Mecia da Viladestes (1413—1457) ¹⁴⁴, Licostomo apare situat la gura

¹³² Massaria era organul administrativ însărcinat cu controlul finanțelor în coloniile genezeze din Levant.

¹³³ N. Iorga — Notes et extraits in Revue de l'Orient Latin p. 89; Acte și fragmente, vol. cit. p. 6.

¹³⁴ Idem — Notes et extraits — în Rev. cit. p. 84.

¹³⁵ S. Papacostea — Un călător în Ț. Românească la începutul veacului XV — Studii 18, 1965, p. 173.

¹³⁶ S. Ljubic, Acta Rogusae, în Monumenta spectantia historiam in Slavorum Meridionalium, V. Zagreb, 1875, p. 136—138 (după P. P. Panaitescu, Mircea cel Bătrîn, p. 307, nr. 43).

¹³⁷ N. Iorga, Notes et extraits... I, p. 27.

¹³⁸ N. Iorga, Notes et extraits... în Revue de l'Orient Latin, loc. cit. p. 109.

¹³⁹ Yehan de Wavrin, Enchiennes chroniques d'Engleterre ed. N. Iorga, Paris, 1927, p. 44, 47.

¹⁴⁰ Ducas — Istoria turco-bizantină, 1341—1462, ed. Ac. R.P.R., Buc., 1958, ediția V. Grecul, pp. 426—427.

¹⁴¹ Licostomo (sic vecchio situa sopra un scgio nell Danubio — cf. N. Iorga Acte și fragmente... ed. cit. vol. III; I, p. 85; cf. idem Studii istorice despre Chilia și... ed. cit. p. 161; P. P. Panaitescu — Mircea cel Bătrîn, ed. cit. p. 302; C. C. Giurescu, op. cit., p. 76; cf. Analele venețiene ale lui Stefano Magua (N. Iorga — Acte și fragmente ed. cit. vol. III, p. 86 și nota 1) care de asemenea face distincție între Chilia și Licostomo, la data aceea mirat de valahi, adică de moldoveni.

¹⁴² cf. M. Popescu-Spineni — România în istoria cartografiei pînă la 1600 ed. cit. vol. II, planșa nr. 26.

¹⁴³ S.C.I.V 14- 1957 pp. 296—297; Datarea portulanului la 301.

¹⁴⁴ G. Marcel, Choix de cartes et de mappemondes des XIV et XV siècles, Paris, 1896, pl. III.

brațului Licostomo sau Vicina (Chilia), iar pe hărțile lui A. Dulcerto (1339)¹⁴⁵, a lui Abraham Cresques (1375)¹⁴⁶, pe portulanul Pinelli — Walchenaer's (1349)¹⁴⁷ și la Guglielmo (1385)¹⁴⁸ apare pe malul stîng al brațului și în sfîrșit harta nautică anonimă păstrată la Biblioteca Universității Upsala (sec. XV)¹⁴⁹ plasează așezarea pe malul drept al brațului, foarte aproape de vărsare.

Hărțile lui Pietro Visconti (1318 și 1320)¹⁵⁰ și aceea a lui Marino Sanudo (aproximativ 1320)¹⁵¹, precum și o hartă anonimă a Atlasului Tamar Luxoro datînd din sec. XIV, înregistrează numele Licostomo de două ori, o dată la nordul brațului Chilia, altă dată în apropiere de vărsarea fluviului în mare, ceea ce reprezintă o ciudățenie deoarece niciodată nu apare în fața numelui Licostomo cuvîntul flumen care ar fi arătat referirea cartografului la brațul omonim, deci dubla denumire nu poate fi explicată în acest sens.

Pentru prima dată apar pe o hartă nautică anonimă datată 1534, evident copiată după un model din secolul XV, ambele localități care sînt situate pe malul drept: Chilia puțin în aval față de actuala localitate și Licostomo la vărsarea fluviului în mare.¹⁵² Alte două monumente cartografice, harta lui Bartolomeo di Pareto (1455)¹⁵³ și o hartă nautică dintr-un atlas anonim din secolul XVI¹⁵⁴ semănînd mult cu harta pomenită anterior redau o situație aproape identică, distingînd clar Chilia de Licostomo pe care-l plasează la vărsarea fluviului în mare.

Unele hărți — cea a Peninsulei Balcanice de Enrico Germano Martello (1470—1482)¹⁵⁵, cele gravate de Giacomo Gastaldi (1596)¹⁵⁶ — marchează numai numele Licostomo pe malul drept al brațului fluviului.

Harta lui Giorgio Calapoda (1552)¹⁵⁷, înregistrează Licostomo și el Chielin (Chilia) pe malul drept al brațului nordic al Dunării, iar în hărțile lui Giacomo Gastaldi (1559, 1560, 1584)¹⁵⁸, Diego Homan (1569)¹⁵⁹ Licostomo este plasat pe malul drept iar pe locul unde este așezată astăzi Chilia Nouă apare localitatea Bialograd. În fine, pentru a încheia analiza izvoarelor cartografice trebuie să amintim un ultim grup de hărți care încep cu aceea a lui Gerardus Mercator (1569, tipărită 1651)¹⁶⁰, a lui Hulsius Levinus (1630)¹⁶¹, a lui J. Danc-

¹⁴⁵ A. E. Nordenskjold, *Periplus, An Essay of the Early History of Charts and Sailing-Directions*, Transl. by Francis A. Bather, Stockholm, 1897, retip. Burt. Franklin, New York (1962) pl. IX.

¹⁴⁶ *Ibidem*, pl. XII.

¹⁴⁷ *Ibidem* pl. XVI.

¹⁴⁸ *Ibidem* pl. XVII, 1.

¹⁴⁹ *Ibidem* pl. XIX.

¹⁵⁰ *Ibidem* pl. VI, 9.

¹⁵¹ *Ibidem* pl. XIII public. și în *Călători străini despre Ț. Românească*, ed. cit., p. 69.

¹⁵² A. E. Nordenskjold, pl. XVIII, 2.

¹⁵³ N. Grămadă, *La Scizia Minore nelle carte nautiche...* loc. cit. pl. II.

¹⁵⁴ A. E. Nordenskjold, op. cit., p. XXII.

¹⁵⁵ Florio Banfi, *Paesi Romeni nei monumenti cartografici...* loc. cit. pl. III.

¹⁵⁶ A. E. Nordenskjold, pl. XXXI (data imprimării 1601).

¹⁵⁷ *Ibidem* pl. XXVI.

¹⁵⁸ Florio Banfi op. cit., pl. XII; pl. XIV;

¹⁵⁹ A. E. Nordenskjold, op. cit., pl. XXVIII.

¹⁶⁰ Corneliu Buchholzter — Petre Rotaru, *Istoricul cartografiei, Hărțile vechi referitoare la țara noastră* (Institutul geografic militar), manualul I, fasc. V, Buc., 1937, fig. 25.

¹⁶¹ Marin Popescu-Spineni, op. cit. harta nr. 57.

kert (1670)¹⁶², a lui Nicolaus Visscher (1685)¹⁶³ și a lui John Senex (1710)¹⁶⁴, care disting în regiunea gurilor Dunării patru localități: Chilia Nouă, alături de ea Bialograd, Chilia Veche, iar în deltă aproape de vărsarea fluviului în apropierea localităților actuale Periprava (pe malul drept) și Vilcov (pe malul stâng), Licostomo.

Confruntarea izvoarelor literare și cartografice arată că localizarea tradițională a Licostomo trebuie revizuită. Ansamblul izvoarelor relevă că Licostomo apare primul, Chilia fiind menționată ulterior în sec. XIV și că între cele două localități numeroși autori medievali fac o distincție netă (registrul notarului genovez Antonio di Podenzolo, tratatul de geografie al lui Ioan de Sultaniek, portulanul grec de la sfârșitul sec. XIV sau de la începutul celui următor, cronica venețiană a lui Fr. Longo), indicându-ne că trebuie să căutăm vechiul Licostomo acolo unde Dunărea se întâlnește cu marea.

După părerea lui Oct. Iliescu, acest loc ar trebui fixat la Periprava de astăzi, pe grindul marin Letea, urmă a vechii insule, acoperit de o pădure de stejari¹⁶⁵. În fața fostei insule, în zilele noastre complet înnisipată pe care se găsește acum Periprava se află localitatea Vilcov (U.R.S.S.), al cărui nume este traducerea în slavă a bizantinului Lykostoma sau Lykostomion (gura Lupului) devenit Licostomi la genovezi. Traducerea unui nume antic în slavă se întâlnește și în cazul Hîrșovei (stîncă) care traduce numele antic Carsium,¹⁶⁶ iar existența a două localități cu același nume este întâlnită în mai multe rînduri pe Dunăre: Chilia Veche și Chilia Nouă, Oltina din jud. Ialomița și Oltina din jud. Constanța, deci putem admite că și în acest caz s-a petrecut un proces similar cu acela de la Chilia: în apropiere de vechiul Licostomo, castel fortificat aflat pe Periprava s-a dezvoltat o așezare civilă, noul Licostomo — Vilcovul de astăzi (U.R.S.S.). Deci, putem conchide că noua identificare a orașului Licostomo propusă de cercetătorul Octavian Iliescu se dovedește a fi reală, infirmînd vechile teze existente pînă acum în istoriografia românească. Noua localizare făcută pe baza analizei izvoarelor scrise a fost confirmată deplin de cercetările arheologice. La 22 iunie 1966 au fost descoperite la 1 km în aval de Periprava pe grindul Letea, resturi de ceramică smălțuită și cărămizi provenind din construcții de tip urban, datînd din sec. XIII—XV și vestigii care arată continuarea locuirii la alt nivel, mai redus, pînă în secolul XVII¹⁶⁷. La aproximativ 4 km în aval de Periprava au fost găsite resturi din sec. VIII-IX, dovedind că pe aceste insule au locuit bizantini¹⁶⁸, poate aceia conduși de protospătarul Toma, elevul lui Photyos.

În discuțiile care au ca temă civilizațiile portuare, alături de stabilirea precisă a locului unde au ființat orașe de mult adormite, astăzi se impune prin

¹⁶² T. Danckert, *Exactissima totius Danubii fluvii tabula*, Buc, Bibl. Acad. R.S.R. Hărți LVII, 64.

¹⁶³ Bucholtzer — P. Rotaru, op. cit., fig. 27.

¹⁶⁴ Ibidem, fig. nr. 30.

¹⁶⁵ Localizarea vechiului Licostomo. ms.

¹⁶⁶ Cf. Gr. Florescu — *Carsium in Dacia 1935—1936*, R. Ciobanu — *Un monument istoric puțin cunoscut, Cetatea feudală Hîrșova loc. cit.*

¹⁶⁷ Aceste date au fost obținute în urma unor periegeze arheologice efectuate de G. Simion (dir. Muzeului Delta Dunării — Tulcea) P. Diaconu (Inst. de arh. Buc.) St. Olteanu (Inst. de Ist. N. Iorga, Buc.). Rezultatele periegezei ne-au fost comunicate de O. Iliescu prin intermediul lucrării în manuscris, „Localizarea vechiului Licostomo“.

¹⁶⁸ Cf. Nota raport a periegezei arheologice.

importantă problema creatorilor civilizației, cine au fost locuitorii porturilor, cu ce s-au ocupat, cum au fost organizați, ce fel de legături pașnice au avut cu interiorul regiunii, făcând astfel să se îmbine două civilizații — mediteraneană și pontică, amalgamare din care a rezultat originalitatea aceleia dobrogene.

Analiza compoziției etnice a populației din porturile dobrogene a mai fost făcută pentru acele porturi — Vicina, Chilia¹⁶⁹, cărora li s-au dedicat monografiile sau s-a discutat tangențial despre această problemă în lucrări care aveau altă temă principală¹⁷⁰. Pentru a nu se repeta unele date cunoscute ca acelea furnizate de registrul notarului din Pera, Gabriele di Predono, de izvoarele cartografice: portulanul lui A. Dulcerto (1339), harta lui G. Soleri (sec. XIV), harta lui Mecia de Viladestes (1413), registrele massariei¹⁷¹ din Caffa și Pera, — care au arătat clar că în porturi locuia un amalgam de popoare, ne vom rezuma la completarea acestui tablou prin aducerea unor date noi care ne permit să întărim concluziile.

Nu vom mai analiza izvoarele cartografice deoarece însemnele existente pe ele — de obicei steaguri — indică stăpînii locurilor dar nu și componența populației, deci nu ar contribui la elucidarea subiectului nostru.

Studiile scrise pînă acum au demonstrat că în porturi locuia o populație eterogenă, formînd comunități. Fiecare comunitate avea organizarea ei proprie din punct de vedere politic, administrativ, juridic, fiscal, militar, religios.

Despre compoziția etnică a populației Vicinei, despre care se știe că era alcătuită din români,¹⁷² greci, tătari, genovezi, bulgari, ne dă o știre prețioasă o scrisoare raport a Franciscanilor expedită la 10 aprilie 1287 din Caffa¹⁷³ de călugărul Laurentius Custos prin fratele Ladislau către generalul ordinului Matteo d'Aqua Sparta (1287—1289)¹⁷⁴. În relația Fraților Minori se istorisește între alte episoade „cum, fratele Moise ajutat de tovarășii săi¹⁷⁵, a botezat, în anul 1286 garda orașului în frunte cu comandantul ei, „miliaris Argun“ și o parte din nobilii care locuiau acolo — toți cei botezați fiind de origină tătară.

Știrea este demnă de a fi privită cu multă atenție dacă ne gîndim că în masa celor care alcătuiau Hoarda de Aur aproximativ 4000 erau tătari: marea majoritate erau de neam tiurcic¹⁷⁶, iar în nordul Dobrogei în apropiere de

¹⁶⁹ G. I. Brătianu — Vicina, Buc., 1922; idem Recherches sur Vicina... ed. cit., cap. V; N. Iorga — Studii istorice despre Chilia ... ed. cit.

¹⁷⁰ P. P. Panaitescu — Despre populația Dobrogei, Buc., 1940, și C. C. Giurescu — Informations sur la population roumaine de la Dobroudja dans des cartes medievales et modernes. Revue Roumaine d'histoire 3/1965, pp. 441—477.

¹⁷¹ G. I. Brătianu — Actes des notaires genois de Pera et de Caffa de la fin de XIII-ème siècle (1281—1290) publiée par G. I. Brătianu, Ed. Cultura națională, Buc., 1927.

¹⁷² Cf. G. I. Brătianu — Recherches sur Vicina... ed. cit. cap. V, M. Berza — op. cit. pp. 422—423. C. C. Giurescu — Informations sur la population ... pp. 443—445.

¹⁷³ Anonymi Minorite (Relationes de martyribus, de Conventibus Fratrum Minorum in Oriente) ex. cod. Nero A. IX. British Museum — cf. G. Golubovici, Bibl. Bio-bibliof. della Terra Sancta e del Oriente Franciscano Quaracchi, 1913, vol. II, p. 66—73.

¹⁷⁴ Ibidem p. 66.

¹⁷⁵ Ibidem p. 67.

¹⁷⁶ Cf. M. Berza op. cit., loc. cit. p. 425.

Vicina ¹⁷⁷ se stabilise de puţin timp un grup numeros de turci selgiucizi populaţie creştină strîns înrudită cu aceea a „Hoardei“.

O ştire remarcabilă despre populaţia Vicinei ne-o furnizează registrul notarului A. di Podenzolo care pomeneşte numele consulului genovez din Vicina în 1361, B. di Marchia. Ştirea prezintă deosebit interes deoarece arată, pe de o parte, existenţa genovezilor la Vicina, pe de altă parte, starea bună a comunităţii, ceea ce infirmă ipoteza acreditată pînă acum că Vicina ar fi fost într-o decadere constantă după jaful lui Uimur-beg, ceea ce ar fi dus şi la transferarea mitropoliei la Argeş. (1359)

Despre populaţia Chilieii la 1360—1361 ne dă informaţii registrul lui Antonio di Podenzolo, bun cunoscător al situaţiei, care spre deosebire de Gabriele di Predono din Pera care locuia la distanţă şi a redat o imagine extrem de palidă a Vicinei, notarul din Chilia creionează o frescă vie a oraşului. Cele aproximativ 100 acte pe care le cuprinde fragmentul păstrat din registrul genovezului indică, între alte nume, pe acelea ale consulului Barnabo di Carpina care era în acelaşi timp şi notar, al notarului Antonio di Podenzolo, al bancherilor Lamberto Buscarini şi Luchino Bernama, al locuitorilor cetăţeni care practicau negoţul, Domenico di Monte-Roso, Savone Pellegrino Daniele, Marino d'Isola, Antibre d'Opizzi di Monetta — toţi italieni, genovezi, al lui Iane Francopolos, Iane Vasilicos şi Iane Koschina — greci, al lui Sarchis — armean.

Stabilirea cu atîta precizie şi uşurinţă a acelor care erau locuitori a Chilieii este posibilă datorită înscrierii în registru lîngă nume, a menţiunii de cetăţean ca în cazul armeanului Sarchis, a lui Savone Pelegrino Daniele, etc. Menţiunea confirmă presupunerile anterioare asupra organizării urbane la Dunăre, unde constatăm cu certitudine că s-a realizat o instituţionalizare rigidă care diferenţia pe cetăţeni de restul locuitorilor.

Registrul aminteşte şi alte nume de oameni veniţi pentru afaceri la Chilia ¹⁷⁸, dar nu i-am amintit pe toţi în lista exemplificativă deoarece, pe de o parte, erau italieni şi am enumerat suficiente nume pentru a dovedi că vieţuiau la Chilia, pe de altă parte, avînd drept criteriu de înscriere în listă locuirea un timp mai îndelungat în oraşele porturi sau menţiunea de cetăţean lîngă nume (care indică un locuitor stabil) nu am înregistrat numele acelor care nu au contribuit direct la dezvoltarea portului.

În fine, registrul lui A. di Podenzolo ne furnizează informaţii despre existenţa şi ocupaţiile populaţiei din alt oraş Licostomo în 1360—1361. Referindu-se în două acte din 19 aprilie ¹⁷⁹ şi din 7 mai 1361 ¹⁸⁰ la acostarea corăbiilor genoveze la Licostomo unde îşi aşteptau încărcăturile, actele ne indică existenţa unei colonii genoveze care se ocupa de comerţ, cercetarea actelor coloniilor genoveze din Marea Neagră arată numele consulilor acestei colonii

¹⁷⁷ Indiferent de ipotezele făcute în localizarea oraşului Vicina, exceptînd-o pe aceea a lui Petre Diaconu, este în general admisă localizarea în nordul Dobrogei.

¹⁷⁸ Cetăţeni străini veniţi la Chilia pentru afaceri sînt Domenico di Monte Roso. Act. nr. XVI, fol. 4, 5, Giovanni Zapos — no. XLVI—XLVII, fol. 17 v.; Geoffredo Marocelo — (Act. no. VIII fol. 4) etc.

¹⁷⁹ Actul nr. XLIV, fol. 16 v. şi 17 (fol. XCI v şi XCII din registrul primitiv).

¹⁸⁰ Actul nr. LXXIII, fol. 27 (CII din registrul primitiv).

între 1381—1403; socotelile „massariei“ din Caffa ¹⁸¹ menționează la 6 mai, la 9 mai 1381 și la 23 octombrie 1381 consulul Conrado Donato,¹⁸² la 2 septembrie 1382 consulul Pietro Embrone.¹⁸³ Registrele din Pera înscruie la 17 octombrie 1390 un stipendiarum,¹⁸⁴ la 5 decembrie 1391 este pomenit numele unui oarecare Giorgio ¹⁸⁵, iar la 28 mai 1403 ¹⁸⁶ un „fost consul“ Nicolo Fieschi ¹⁸⁶. La 15 august 1403 localitatea este amintită în registrele Caffei ¹⁸⁷ cu o cheltuială de 5015 perperi și 15 carate plătite în acest oraș în contul castrului Licostomo și în aceeași vreme în registrele Perei ¹⁸⁸ unde este amintit un fost massario. Însemnarea cronicarului bizantin Dukas care scrie că: „... „valahii din Licostomo s-au speriat în 1461 la auzul pregătirilor de război pe care le făcea sultanul Mohamed II“, ¹⁸⁹ — arată evoluția compoziției populației așezării dar și existența românilor la Licostomo în secolul XIV, și în secolul anterior, căci nu se poate presupune că au apărut brusc într-o regiune locuiri de români de multe veacuri. Dacă aceste izvoare ne furnizează știri despre populația fiecărui port dobrogean luat în parte, tratatul de pace încheiat la Pera la 27 mai 1387 între Ivanco și Republica Genova prin reprezentanții celor două părți ¹⁹⁰, redă situația de ansamblu a populației din porturi.

Referindu-se la întreaga Dobrogea, tratatul menționează, cu ocazia înscrierii clauzelor juridice, ¹⁹¹ populația de neam genovez sau supusă genoveză, ¹⁹² prin care se înțeleg probabil cei veniți în regiune în interesul republicii și care sînt probabil levantinii și menționează direct bulgarii, grecii. Deci și din acest tratat, alcătuit de oameni care cunoșteau bine situația locului, care puteau să vorbească de populația din întreaga țară a lui Ivanco, rezultă că populația porturilor era eterogenă. Această populație desigur nu a putut crea o civilizație cu un specific etnic, ci una în care s-au îmbinat numeroase caractere particulare pentru fiecare popor creator, poate asemănătoare aceleia feniciene, dar cert dominată de băștinași, care alcătuiau o majoritate covârșitoare.

Ocupațiile locuitorilor porturilor creionate de studiile anterioare, care au presupus existența majorității profesiunilor prin analogii cu alte porturi din Marea Neagră, de pildă Caffa ¹⁹³, au pentru caracterizarea civilizației aceeași greutate ca și pentru compoziția etnică deoarece ele indică sigur interferențele în producția bunurilor materiale. Registrul lui Antonio di Podenzolo este, poate, primul act oglindă al vieții unui port dobrogean de la jumă-

¹⁸¹ Vezi notele 124, 125,

¹⁸² Vezi nota 126.

¹⁸³ Vezi nota 127.

¹⁸⁴ Vezi nota 128.

¹⁸⁵ Vezi nota nr. 129.

¹⁸⁶ Vezi nota nr. 131.

¹⁸⁷ Vezi nota nr. 134.

¹⁸⁸ Vezi nota nr. 133.

¹⁸⁹ Dukas — Istoria Turco-Bizantină, 1347—1462 ed. Vasile Grecu, Buc., 1958, p. 526—527 (teamă vlahilor de la Licostomo de turci).

¹⁹⁰ Doc. privind Istoria României B. Țara Românească vol. I, ed. cit. p. 34.

¹⁹¹ Ibidem p. 35.

¹⁹² Ibidem p. 35.

¹⁹³ O descriere foarte colorată a vieții coloniilor genoveze din Crimeea o face Skrzynska—Le colonie genovesi în Crimeea, p. 132—134.

tatea secolului XIV și în acest sens Robert-Henri Bautier a fost îndreptățit să scrie: „este cel mai important dosar de acte private care ne-a parvenit din România medievală”¹⁹⁴.

Analiza documentelor a arătat că cele aproximativ 100 acte de drept comercial și maritim înregistrate în perioada 25 octombrie 1360 — 9 iunie cuprind 32 cambii, 29 acte de vânzare-cumpărare, 12 mandate, 7 acte de împrumut, 4 contracte de societate, 4 acte de transport maritim, 2 acte de fidejussion, 2 acte de locațiune de imobil, 7 de primiri¹⁹⁵. Actele registrului dau numeroase informații de istorie economică și socială atrag atenția asupra principalei ocupații a locuitorilor portului Chilia, comerțul confirmând și întărind ipoteza mai veche referitoare la ansamblul porturilor dobrogene¹⁹⁶. Genovezii aduceau pietre prețioase, mirodenii¹⁹⁷, postav francez și lombard, țesături de bumbac, saci de iută¹⁹⁸ și în schimb luau din porturile dobrogene, ceară, miere, sare, vin, pește, produse locale care interesau deosebit pentru satisfacerea necesităților alimentare ale unor mari orașe unde le transportau, genovezii profitând de avantajele pe care le oferea în evul mediu drumul pe apă: mai ieftin, mai rapid, mai sigur.

Produsul care interesa în cel mai înalt grad pe genovezi era grâul. Registrul lui A. di Podenzolo confirmă interesul pentru grâu înscriind în contractele din 10 decembrie 1360, 3 martie 1361, și 27 aprilie 1361, 2 și 5 aprilie 1361, 5 mai 1361 tranzacții referitoare la acest produs.¹⁹⁹ Este interesant de reținut că este înregistrat și prețul grâului pe piața din Chilia de unde putem deduce, cu aproximație, prețul grâului la Dunărea de jos și chiar în Dobrogea la data respectivă: la 3 mai 1361²⁰⁰, Savone Pellegrino Daniele a cumpărat pentru Domenico di Monte Roso 50 muid grâu²⁰¹, plătind pentru fiecare muid de grâu o hiperperă de aur²⁰², 12 carate „ad sagium Peyre”²⁰³. Grâul cumpărat din porturile dobrogene era destinat, după cum arată actele, alimentării orașelor Pera — Constantinopol,²⁰⁴ și acelor din peninsula italică

¹⁹⁴ Robert Henry Bautier, op. cit., pp. 187—188.

¹⁹⁵ cf. Oct. Iliescu — Notes sur l'apport roumain, loc. cit., pp. 105—106.

¹⁹⁶ Vezi G. I. Brătianu — Recherches sur le commerce genois, ed. cit.; M. Berza La Mer Noire ... loc. cit.

¹⁹⁷ Documente privind Istoria României, B. T. Românească vol. I, ed. cit. pp. 37—38.

¹⁹⁸ Mărfurile aduse de genovezi în porturile dobrogene au fost arătate de N. Iorga — Studii istorice despre Chilia și..., idem, Istoria comerțului românesc, Buc., 1925, vol. I, p. 44 și urm.; G. I. Brătianu — Recherches sur Vicina et... ed. cit., cap. V; Barbu Cîmpina — Despre rolul genovezilor la Dunărea de jos între sec. XIII—XV, loc. cit.; R. St. Ciobanu — Genovezii și rolul lor istoric în Dobrogea sec. XIV, loc. cit., etc.

¹⁹⁹ Act. nr. XVI, fol. 4—5; Act. nr. LVI—XLVII fil. 17 v. Act nr. XXV fol. 9 v și XXXI fol. 13, Act. nr. LIX, fol. 22 v.

²⁰⁰ Act nr. XVI fol. 4—5.

²⁰¹ Modius la singular, modii la plural. În actele noastre modia. Unitate de capacitate al căruiechivalent a variat în timp. La Constantinopol pentru cereale un modius reprezenta 10 l. sau 8 kg, cf. Fr. Mölger — Aus den Schatz Kammern des hailigen berges. München, 1847 p. 54.

²⁰² Asupra istoriei hyperperii bizantine lucrarea lui V. Laurent. Bulletin de Numismatique Bizantin 1940—49 în Rev. des Etudes Byz. IX/1965, p. 205.

²⁰³ Expresie care înseamnă control sau cîntărire cu metal etalon din Pera.

²⁰⁴ Act. nr. XLVI—XLVII—XVI.

în cazuri de foamete ca în 1268²⁰⁵, a coloniilor de pe litoralul pontic ca Messembria,²⁰⁶ Sozopori²⁰⁷ Gatopori²⁰⁸.

De unde venea grâul în porturile dobrogene este greu de spus în stadiul actual al cercetărilor, dar credem că trebuie să se acorde mai multă importanță afirmației lui Pegolotti în „Prattica della mercatura”: „cel mai bun grâu din toată Marea Neagră și din Khazaria este cel de Caffa, acela din Lifeti de pe coasta de apus a Crimeii este de o calitate mai puțin bună, grâul din Vezina (Vicina) și de la Assilu (Laixlucio din Dobrogea valorează la fel ca cel de Caffa²⁰⁹”.

Autorul lucrării scrise între 1335—1340 era un bun cunoscător al pieței din Pera, a pulsului comerțului pontic, prin ponderea pe care o dă Vicinei și în special portului Laxilucio (Asilu) în exportul de grâu ne face să punem sub semnul întrebării afirmația că cea mai mare parte a grâului exportat prin porturile dobrogene provenea din cîmpurile Țării Românești²¹⁰ și ale sudului Moldovei²¹¹. Dacă ținem seama de starea transporturilor în evul mediu, de inferioritatea aceleia terestru față de acela pe apă, de posibilitățile de pătrundere în Dobrogea²¹², atunci înclinăm să credem că acest ținut furniza grâu pentru porturile sale cel puțin în egală măsură cu Bărăganul și Bugeacul.

Importanța pe care o avea grâul pentru neguțătorii genovezi o arată conflictul de la Chilia din 1359 cînd două corăbii venețiene au fost împiedicate de a-și umple magaziiile, acțiune care a constituit obiectul unui protest diplomatic al Veneției în fața dogelui Genevei (1360—1361),²¹³ și de asemenea războiul purtat de Geneva cu Dobrotici în care acesta i-a împiedicat pe negustorii „Republicii” să se aprovizioneze de la schelele sale de la Dunăre²¹⁴.

Alte produse care în mod constant interesau în cel mai înalt grad pe genovezi sînt acelea apicole. Dacă nu avem o dovadă asupra existenței unui monopol în acest domeniu remarcăm din registrul lui A. di Podenzolo existența unor negustori angroșiști, specializați în acest domeniu. Tranzacțiile referitoare la miere sînt cuprinse în contractul din 27 aprilie 1361²¹⁵, între Marino d'Isola și genovezul Antibre d'Opizzi di Monelia referitor la vînzarea a 8 cantaria miere și alte 4 contracte²¹⁶, prin care un singur cumpărător, armaeanul Sarchis, locuitor al Cnliei, ia 113,5 cantarii²¹⁷ de miere și le transportă

²⁰⁵ Cf. G. I. Brătianu — Recherches sur le commerce genois... ed. cit. M. Berza — La Mer Noire à la fin du Moyen Age — loc. cit.

²⁰⁶ Messembria — Neseper (Bulgaria).

²⁰⁷ Sozoporis = Sozopol (Bulgaria).

²⁰⁸ Agatopolis — Akhtopol (Bulgaria).

²⁰⁹ cf. M. Bloch — La problème d'or au moyen-Age — Annales d'histoire econ. et. soc., Paris, 1933, pp. 5—25.

²¹⁰ C. O. Hiescu — Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite au XIV-e siècle, — în Nouvelles études d'histoire 3/1965, p. 112.

²¹¹ B. Cimpina, op. cit. II.

²¹² Doc. ist. privind Ist. Rom., B. Țara Rom. vol. I, pp. 135—136.

²¹³ N. Iorga — Veneța în M. Neagră I Dobrotici, loc. cit. p. 1049.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Act. nr. XLVIII, fol. 18 — Mierea este din Zagora, regiunea nordică a Dobrogei cu numeroase coline împădurite.

²¹⁶ Act. nr. V din 17 dec. 1360, fol. 2 v; Act XV din 28 febr. 1361, fol. 61; Act. XLI din 13 aprilie 1361, fol. 15; Act XLII din 18 aprilie 1361, fol. 16 v;

²¹⁷ Cantaria = măsură de capacitate variabilă în timpul evului mediu. În perioada respectivă cantaria avea la Constantinopol 8,5 l.

la Constantinopol. Produsul complementar al apiculturii, ceara, care ca și mierea este menționată în mod constant în actele de afaceri ale genovezilor din Vicina ²¹⁸, sau din alte părți ale Dobrogei este amintită de registrul notarului din Chilia. Contractul din 2 februarie 1361 între locuitorul din Chilia, Jane Koschina și genovezul Geoffredo *Marocelo* vorbește de vânzarea 1,5 cantaria ceară, contractele din 8 și 24 aprilie reamintesc cumpărătorul Antribre d'Opizzi di Monelia ²¹⁹, iar cele din 17 februarie, 11 martie, 2 și 6 aprilie, 6 mai pe armeanul Sarchis ²²⁰ care achiziționase și mari cantități de miere, deci de aci putem emite presupunerea că în porturile dobrogene erau negustori specializați.

Vinul, care alături de țesături, este unul din produsele cele mai căutate în evul mediu ²²¹, este amintit într-un singur contract încheiat între Mihace Esterghano (sic) de Spiga și Manuel di Riparela la 8 mai 1361 ²²².

Un alt produs care apare cu regularitate în actele genoveze cunoscute pînă acum — referitoare la porturile Vicina și Chilia — este sarea care face obiectul a două contracte — contractul din 8 mai 1361 ²²³ între Eliano Domenico, burgensis din Pera vînzător al unei cantități de sare genovezului Giovanni Stancone și bancherului din Chilia, Lamberto Buscanini, ne-a atras atenția deoarece precizează prețul sării și confirmă existența și aici ca și la Vicina a unor măsuri specifice pentru porturile dobrogene; 9 sommi de argint „ad pondus Chili” ²²⁴ pentru fiecare muid de sare.

În fine, registrul lui Antonio di Podenzolo confirmă existența presupusului comerț cu bani, a cametei, despre care s-a vorbit cînd s-a analizat activitatea comercială din Vicina în lumina știrilor furnizate de notarul din Pera, G. di Predono. În registrul lui Antonio di Podenzolo sînt o serie de contracte în care apar numele unor oameni care au primit o sumă indefinită de bani în monedă locală — sommi de argint sau aspri — obligîndu-se în schimb să plătească la Pera o sumă de bani în hiperperi de aur „ad pondus Peyre”. Actele indică indiscutabil existența procesului de împrumut simplu cu dobîndă — se acorda un împrumut nedefinit în contract și se cere să se restituie suma în monedă forte la cîteva zile după acostarea corăbiei în portul de destinație pentru a se da timp debitorului să-și vîndă marfa și să realizeze cîștigul din care se putea plăti dobînda, — 8 martie 1361 ²²⁵ Nichita și Sava Azaman din Ghirisunda declară să fi primit de la Iani Koschina, locuitor din Chilia, o oarecare cantitate de sommi „ad pondus Chili,” obligîndu-se să plătească la

²¹⁸ Cf. G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et...* ed. cit. cap. V.

²¹⁹ Act. nr. VIII — fol. 4.

²²⁰ Act nr. XXXVII — fol. 14 v.

Act nr. 7 LV, fol. 16.

Act nr. 12, fol. 5 v, Act nr. 2XVII, fol. 7; Act. nr. XXIV fol. 9 v; Act. nr. XXXIV, fol. 13; nr. XXXV, fol. 20.

²²¹ Georges Duby — *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident medieval*, Ed. Aubier, Paris, 1962, vol. 1.

²²² Act nr. XXII, fol. 8 v și 9.

²²³ Act nr. LLV, fol. 28.

²²⁴ Măsură specifică a Chilieii, ceea ce dovedește că orașul avea sistemul său de măsuri, ca și alte colonii genoveze mari. Tana, Caffa, Vicina.

²²⁵ Act. nr. XVII, fol. 6 v.

Pera 130 hiperperi aur „ad sagium Peyre“, ²²⁶ iar la 3 mai 1361 ²²⁷ Sorleone di Passano declară a fi primit de la Iane Francopolos și Iane Vasilicos ²²⁸ sommi de argint după greutatea din Chilia obligându-se să plătească la Pera 625 hiperperi aur „ad sagium Peyre.”

Alt exemplu în acest sens ni-l furnizează cambia din 5 mai 1361 prin care Fransceco di Porto Venereși Gregorio di San Giovannin, amîndoi locuitori din Caffa declară că au primit sommi de argint de la Magolo de Canuila, cetățean din Genova, căruia se obligă să îi plătească la Pera 375 hiperperi aur „ad sagium Peyre“ la 12 zile după sosirea corăbiei lor în acest port. La 6 mai 1361 ²²⁹ același Magolo di *Canuila* îi împrumută pe doi burgenses din Pera, proprietari de corăbii Domenico di Rapallo și Giovanini Zoardo cu sommi de argint după greutatea din Chilia, debitorii obligându-se să plătească la Pera, primul 375 hiperperi aur 12 zile după sosirea corăbiei în port, al doilea 500 hiperperi aur 15 zile după sosirea corăbiei în port.

Pentru a încheia exemplele legate de camătă trebuie să amintim documentele care arată afacerile bancherilor propriu-zisi. Actul datat 10 mai 1361 ²³¹ se referă la Bartolomeo di Castiglione, burgenses din Pera și Angelo Bisufflo di Diano care declară că au primit de la Luchino di Varna — bancher — sommi de argint după greutatea din Chilia, obligându-se să plătească 487 hiperperi și 12 carate aur „după greutatea din Pera“, 15 zile după sosirea corăbiei lor în acest port.

În sfîrșit, ultimul act pe care îl cităm datat la 12 mai 1361 ²³² consemnează declarația lui Nicolo Galio, locuitor din Pera, proprietarul unei corăbii care recunoaște că a primit de la Luchino di Bernama, burgenses, locuind la Pera și bancher din Chilia somi de argint, obligându-se să plătească 412 hiperperi aur de Pera 15 zile după sosirea corăbiei sale în acest port. ²³³

Din lipsă de spațiu ne limităm la amintirea acestor contracte, alese din cele 32 de acest gen pe care le conține registrul, dovadă suficientă a practicării cametei, formă superioară a comerțului în porturile dunărene.

Importanța comerțului orașelor porturi, mijloc prin care se pun în circulație bunurile civilizației portuare și ale civilizației băștinașilor, se poate stabili în linii generale pentru Dobrogea prin conexarea datelor pe care ni le furnizează izvoarele pentru diferite momente.

Apreciind quantumul schimbului prin intermediul actelor scrise constatăm că acesta era deosebit de însemnat pentru bazinul pontic: Vicina făcea

²²⁶ Expresie care înseamnă control sau cîntărire cu metalul etalon din Pera.

²²⁷ Act nr. LVII fol. 21.

²²⁸ Jane Vasilicos mai împrumută sommi de argint la 4 mai 1361 la doi locuitori din Caffa, Francesco di Porto-Venere și Gregorio di San Tommaso care se obligă să plătească la Pera 400 hyperpere aur. Cf. O. Ilescu, Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance... loc. cit., p. 108.

²²⁹ Act nr. LXIV, fol. 23 v. 24.

²³⁰ Act. nr. LVIII, fol. 25; Act. nr. LIX, fol. 25 v și 26.

²³¹ Act nr. LXXXII, fol. 30 v. și 31.

²³² Act nr. XCVI fol. 36.

²³³ Datele sînt semnificative pentru istoria Vicinei și a comerțului genovez în bazinul M. Negre. 1281 este prima mențiune documentară a Vicinei. (cf. G. I. Brătianu — Vicina, Buc., 1922). 1295 este data începerii războiului dintre Veneția și Genova, război care a distrus mare parte a stabilimentelor genoveze din M. Neagră, între care și Pera. (cf. R. S. Lopez — Storia delle colonie genovesi, p. 302).

la sfârșitul secolului XIII (1281—1295) schimburi de circa 3200 hiperperi aur pe an (20% din comerțul Perei), iar Chilia avea o cifră de afaceri de 7770 hiperperi numai între 8 martie și 12 martie 1361. Dacă ținem seama de faptul că cifra reprezintă totalul sumelor rezultate din 32 contracte²³⁴ încheiate în fața unui singur notar — registrul celui de al doilea Barnabo di Cărpina care era și consul, nefiind găsit pînă astăzi, de faptul că actele o datează într-o perioadă în care navigația nu era intensă putem aprecia în mod aproximativ importanța reală a Chiliei care probabil de la mijlocul secolului XIV s-a situat între porturile dunărene frunțase.

Posibilitatea locuitorilor Dobrogei de a strînge tezaure extrem de bogate indică efectuarea unui comerț intens în această regiune, comerțul fiind singura ocupație care permitea în acele vremi acumularea unor asemenea averi. Tezaurul descoperit în 1963 la Uzum-bair²³⁵, apreciat ca fiind un tezaur privat²³⁶, conținînd hiperperi de aur, aspri tătăraști, monede emise de orașele dunărene²³⁷, lingouri de argint (*Sommi*), bijuterii, apreciate la circa 3000 hiperperi alături de tezaurul descoperit la minăstirea Cocoș, și acela de la Yeni-Sale²³⁸, dovedesc existența unor bogați negustori locali care și-au ascuns averile în momente de nesiguranță ca acela din 1335²³⁹, cînd se presupune că a fost ascuns tezaurul de la Uzum-bair²⁴⁰. Numeroasele monede, emisiuni locale descoperite la Yeni-Sale²⁴¹, Uzum-bair²⁴², Isaccea²⁴³, Păcuiul lui Soare²⁴⁴, Cerna-Vodă²⁴⁵, dovedesc pătrunderea monedelor genoveze pe întreg teritoriul Dobrogei²⁴⁶ faptul că negustorii italieni fac cunoscute populației locale relațiile marfă — bani pe care le prezintă într-o formă extrem de avansată, aceea din lumea Mediteranei și din Italia.

Pătrunderea negustorilor italieni în Dobrogea, relațiile lor cu populația băștinașă deci o interinfluență directă se arată în mod explicit atunci cînd se stabilesc clauzele juridice și economice din tratatul de pace dintre Ivanco și genovezi.²⁴⁷

²³⁴ Cf. O. Iliescu — Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance.

²³⁵ Informații asupra acestui tezaur în O. Iliescu — G. Simion — Le grand trésor de monnaies et lingots des XIII-e et XIV-e siècles trouvé en Dobroudja septentrionale — în *Revue des études sud-est européennes* II (1—2) 1964, pp. 217—229).

²³⁶ *Ibidem* p. 228.

²³⁷ *Ibidem* p. 228.

²³⁸ Cf. S. Lambrino — *Revista istorică română* IX/R939, pp. 498—502.

²³⁹ M. Alecsandrescu-Dersca, op. cit. loc. cit. presupune că expediția lui Uimur beg din Aidin a avut loc în 1337.

²⁴⁰ Tezaurul nu putea fi ascuns decît în condițiile în care era o situație tulbură. O Iliescu — G. Simion, op. cit. loc. cit. explică și ei în acest sens ascunderea tezaurului.

²⁴¹ Monedele de la Yeni-Sale de tip local au fost publicate în *Studii și cercetări de numismatică* 1958, vol. II, pag. 456. Cel care a publicat și comentat este cercetătorul O. Iliescu.

²⁴² În legătură cu tezaurul de la Uzum Bair, O. Iliescu și G. Simion emit o ipoteză extrem de interesantă asupra unei monede nedefinite: este probabil una din monedele emise la Vicina cf. O. Iliescu — G. Simion, op. cit., loc. cit. p. 219.

²⁴³ Cf. informațiilor primite de la O. Iliescu.

²⁴⁴ *Ibidem*.

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ Geografia descoperirii tezaurelor monetare pe teritoriul Dobrogei arată clar că monedele — emisiuni locale ale genovezilor circulau în mod frecvent în întreaga regiune.

²⁴⁷ Documentele privind Istoria României, B. Tara Românească, ed. Ac. RPR., Buc., 1953, vol. I, pp. 34—36.

În fine, ridicarea construcțiilor genoveze în Dobrogea — care distruse de vreme, se prezintă astăzi sub forma unor ruine pe cale de dispariție — arată bogăția celor care le-au înălțat și au demonstrat băștinașilor modul în care se construia în Italia, influențând modul de viață și gustul puternicilor locului. Locuitorii porturilor dobrogene nu se ocupau în exclusivitate cu comerțul și construcțiile, ci practicau numeroase și variate meșteșuguri pe care ni le relevă pentru prima dată registrul lui Antonio di Podenzolo — Oct. Iliescu analizând aspectele vieții urbane de la Dunăre în lumina știrilor furnizate de notarul genovez din Chilia, le-a expus pentru prima dată în comunicarea „Aspecte ale vieții urbane de la Dunărea de jos la mijlocul sec. XIV în lumina unui document inedit”,²⁴⁸ dar din păcate pînă acum nu s-au publicat datele integrale referitoare la această problemă. În studiul de față analizăm această chestiune în măsura în care se încadrează în tema noastră și în acest sens putem spune că la Chilia în 1360—1361 erau juriști (notari), bancheri, curtieri, morari, măcelari, balistieri, circiumari, croitori²⁴⁹.

Desigur, toți aceștia care practicau meseriile enumerate, locuind la Chilia, desfășurând o vie activitate, au contribuit la dezvoltarea civilizației portuare, influențând direct populația dobrogeană. Să ne gândim la o singură categorie de meseriași, la croitori și este suficient: ei erau aceia care prelucrau stofele aduse de negustorii genovezi, influențau moda costumului atât de important în evul mediu²⁵⁰. Locuitorii porturilor sau cei veniți pentru afaceri influențau gustul localnicilor, făcînd cunoscută moda de la Pera sau de la Genova, dar în cazul acesta ca și în alte meserii era o interferență între civilizația autohtonă și cea adusă de mediteraneeni; modul de lucru al croitorilor trebuia să se supună cererii clienților băștinași și astfel se crează o modă specifică, locală, probabil, asemănătoare cu imaginile genovezilor din porturile Mării Negre²⁵¹.

Organizarea oamenilor care formau lumea porturilor ne este arătată de o serie de documente care ne permit s-o reconstituim pentru sfîrșitul secolului XIII și secolul XIV. Tratatul de pace dintre Ivanco și genovezi arată clar că în porturile dobrogene fiecare comunitate etnică era organizată din punct de vedere politic, administrativ, financiar, juridic, militar și religios după legile metropolei, trebuînd în același timp să respecte legile Dobrogei.

Urmărind comunitățile genoveze, putem desluși organizarea lor politică, administrativă cel puțin pentru trei orașe: Vicna, Chilia, Licostomo. Remarcăm că la Vicina exista în fruntea coloniei genoveze un consul din 1281²⁵², amintit apoi de actele financiarilor în 1286²⁵³. În registrul lui Antonio di Podenzolo care îi dă și numele: în 1361 era consul de Vicina, Bartolomeo di Marchi²⁵⁴.

²⁴⁸ Cf. O. Iliescu — Aspecte ale vieții urbane la Dunărea de jos, reflectate într-un izvor documentar inedit din sec. al XIV-lea, comunicare la Inst. de ist. a artei al Acad., secția de artă feudală — 29 aprilie 1965 (în manuscris).

²⁴⁹ Cf. O. Iliescu — Localizarea vechiului Licostomo — lucrare în manuscris.

²⁵⁰ Pentru importanța costumului în evul mediu a se vedea J. le Goff — La civilisation de l'Occident medievale, ed. Artaud, Paris, 1964, cap. IX.

²⁵¹ S. O. Visotki, Ghenezka forteția v Sudaku, Vidavnitstvo Budivelnik Kiiv — 1968 (în limba ucraineană). Reproductorile de costume ale genovezilor din porturile M. Negre la p. 18.

²⁵² cf. G. I. Brătianu — Recherches sur Vicina et... op. cit. cap. V.

²⁵³ Vezi Gerolamo Golubovici, op. cit. II, pp. 67—73.

²⁵⁴ Pentru prima dată ne este dat numele consulului coloniei genoveze din Vicina. Actul nr. XXXXIX din 10 aprilie 1361.

Cu ce se ocupa acest om nu știm dar bănuim că și consulul din Vicina trebuie să fi fost notar asemeni consulilor pe care îi cunoaștem ca funcționând în această perioadă în Chilia — consul în 1361 Barnabo di Carpina ²⁵⁵ și Licostomo — consuli — 1381 Conrado Donato 1382 ²⁵⁶, Pietro Embrone 1403 ²⁵⁷ Nicolo Fieschi.

Ar fi deci normal să fi fost ales consul la Vicina tot un notar, care cunoștea bine legile și putea oricând să apere interesele comunității, să judece o serie de litigii mărunte. Durata de funcționare a unui consul nu o știm dar putem presupune, din datele referitoare la Licostomo, că se reducea la un an. Din punct de vedere financiar consulul era ajutat de massaria. Sarcinile unui consul genovez deși reies clar din analiza izvoarelor scrise nu au fost reliefate suficient: trebuia să apere interesele cetățenilor genovezi din punct de vedere economic, financiar, juridic, iar în caz de război să asigure plecarea concetățenilor săi împreună cu bunurile ce le dețineau. ²⁵⁸

Juridic, genovezii aplicau în cadrul coloniei lor, pe teritoriul pe care îl stăpâneau, legile metropolei, iar în caz de judecată, judecătorul trebuia să țină seama de normele dreptului genovez.

Nefiind numeroși genovezii nu aveau o putere militară însemnată și pentru a face față situațiilor grele, fie angajau mercenari cum a procedat Vicina în 1286 când a folosit garda tătară comandată de Argun, fie cereau ajutor Genovei ca în 1371 ²⁶⁰ sau Perei în 1382 ²⁶¹, date la care genovezii din Dobrogea erau în război cu Dobrotici.

Folosirea mercenarilor la Licostomo pare s-o indice registrele massariei din Caffa și Pera atunci când menționează ajutoarele date acestui castru. Ceea ce ne interesează în mod deosebit în discutarea acestui aspect al organizării militare este faptul că genovezii, puțin numeroși dar bogați, au dezvoltat în Dobrogea sistemul mercenariatului, practicat indiscutabil de localnici în secolul XIV. ²⁶²

Legată de organizarea militară a genovezilor, de nevoia de apărare, este construcția castelurilor genoveze ale căror ruine ne arată fără dubii că au fost la fel de mari ca cetatea de la Sudak care se păstrează încă. Interesant este să urmărim organizarea coloniilor genoveze pe plan spiritual-religios, deoarece ei erau catolici și trebuiau să-și organizeze biserica în condițiile existenței bisericii ortodoxe, oficială în Dobrogea, și a bisericii creștine schismatice a turcilor selgiucizi. ²⁶³

²⁵⁵ Barnabo di Carpina — numele consulului apare în act. nr. LXXII.

²⁵⁶ vezi nota 182.

²⁵⁷ Vezi nota 183.

²⁵⁸ Vezi nota 190.

²⁵⁹ Doc. privind Istoria României secția B, Ed. Acad. R.P.R., 1953, vol. I, p. 36.

²⁶⁰ cf. N. Iorga — Veneția în M. Neagră; I. Dobrotici, loc. cit. p. 1048.

²⁶¹ Idem.

²⁶² N. Iorga — determinat de practicarea acestui sistem — îl numește pe Dobrotici „mercenar oriental”.

N. Iorga — Veneția în Marea Neagră. I, Dobrotici, Loc. cit. p. 1043; Acțiunile lui Dobrotici între anii 1345—1354 sînt considerate de unii ca acțiuni specifice mercenarilor. Spre ex. vezi P. Mutavocief — Dobrotitzta et la Dobrodja, în Revue des etudes slaves, 1927, p. 27—41.

²⁶³ Pentru biserică turcilor schismatici a se vedea Paul Wittek; Iazijioghlu Ali, On the Christian Turks of the Dobroja, în Bulletin of the School of Oriental and African Studies XIV, 1952, p. 639—668.

În împărțirea globului, Franciscanii au cuprins aria de la Oceanul Pacific la Marea Neagră într-o singură unitate, un vicariat pe care la rîndul lui l-au împărțit în trei vicariate dintre care unul era al Tatariei Aquilonare în care era inclusă și Dobrogea. Franciscanii predicînd „vitta attiva“²⁶⁴, cerînd să lupte pentru atragerea la catolicism în locul unde credeau ei că viciile umane se dezlănțuie, în orașe, combătînd sihăstria care nu cerea nici un efort pentru ducerea unei vieți pioase, s-au așezat în mediul urban dobrogean, așa cum în Occident sau aiurea s-au stabilit exclusiv în orașe.

Scrisoarea raport a franciscanilor din 10 aprilie 1287²⁶⁵ ne arată că în Dobrogea exista la sfîrșitul secolului XIII un oraș în care era o mănăstire franciscană, Vicina, în „Tataria Aquilonari Fratres Minores havent monasterae imobilita XVIII în civitatibus et villis infra scriptes quidelicet... în Vicina juxta Danubin, în Maurocastro“²⁶⁶. Lista mînăstirilor Fraților Minori din vicariatul Tatariei Aquilonare, custodia Gazariei datînd dintre anii 1314—1330²⁶⁷ și din 1334²⁶⁸ completează informațiile arătînd că erau mînăstiri franciscane la Vicina, Selena.

Aceleași liste arată că între 1334—1390 exista o mănăstire franciscană la Licostomo, pe care aceia care au întocmit listele au înglobat-o, din rațiuni pe care nu le știm, în vicariatul Rusiei.²⁶⁹

Mănăstirea franciscană de la Vicina este pomenită pentru ultima dată la 9 martie 1371 cînd se vorbește de dominus Lodovicus Vicinensis de Ordine Minorum²⁷⁰, pentru ca în listele din 1390 să nu mai fie menționat nici unul dintre stabilimentele franciscane anterioare. Deci putem presupune că mînăstirile franciscane au ființat în porturile dobrogene amintite la sfîrșitul secolului XIII și în primele două treimi al secolului XIV, vreme care a coincis cu practicarea unui comerț înfloritor, cu o politică de toleranță religioasă a tătarilor.

Atunci cînd genovezii au fost loviți în Dobrogea de forțele locale conduse de Dobrotici care ducea o politică de întărire a autorității băștinașilor, cînd tătarii nu au mai fost toleranți din punct de vedere religios,²⁷¹ franciscanii ale căror nume se înmulțesc pe listele martirilor de la Kîpceak, trebuie să părăsească orașele dobrogene. Am prezentat drept ipotetică ființarea mînăstirilor franciscane în cele trei orașe dobrogene menționate deoarece, dacă pentru Vicina căreia i se precizează locul „juxta Danuvin“, toți cercetătorii sînt de

²⁶⁴ Cf. Leopold Genicott — Le XIII-e siècle européennes, ed. P.U.F., Paris, 1968, pp. 213—229.

²⁶⁵ Cf. Anonymi Minoriti (Relationes de Martyribus de conventibus Fratrum Minorum in Oriente). Ex. Cod. Nero A. IX British Museum — după Girolamo Golubovici — Biblioteca Bio-bibliografica della Terra Sancta e dell'Oriente Franciscano. Quaracchi 1913, vol. II, pp. 66—73.

²⁶⁶ Ibidem p. 72.

²⁶⁷ Ibidem pp. 66—73.

²⁶⁸ Fr. Paulinus de Venetis; Provinciale ordinis Fratrum Minorum vetusti simum secundum Codicem Vaticanum, no. 1960, ed. Fr. Comardus Euben MMC — Quaracchi, 1892—1900, p. 324.

²⁶⁹ Ibidem p. 325.

²⁷⁰ cf. N. Iorga — Istoria bisericii române, Buc., 1938, vol. I, pp. 19—22.

²⁷¹ Cercetările din ultimul timp ne-au arătat clar cît era de mare toleranța religioasă a tătarilor; au fost chiar hani tătari care au trecut la creștinism. În acest sens vezi C. Andreescu: Așezările franciscane la Dunăre și M. Neagră în Cercetări istorice nr. 2 an VIII—IX — 1932—1933, pp. 151—163.

J. le Goff: La civilisation de l'Occident medievale, ed. Artaud, Paris, 1964, cap. IV.

acord că a existat o mînăstire franciscană pentru Selena (Delena)²⁷² și Licostomo²⁷³ se ridică unele obiecții. Dezacordul provine din interpretarea diferită a localizării așezărilor: Selenea (Delena) a fost identificată în mod ciudat²⁷⁴, iar la Licostomo nu se precizează nici o localizare, ci se emit numai unele argumente neconvingătoare. Ținînd cont de noua interpretare a izvoarelor reconsiderate în mod critic, de momentul în care au fost menționate mînăstirile în trei orașe, de modul în care stabilește tratatul Ivanco genovezi, dreptul pentru negustorii italieni de a avea preoții lor²⁷⁵ credem că cele două nume discutate nu pot fi susceptibile de altă interpretare decît aceea pe care am propus-o, adică Delena — Sulina, Licostomo — Licostomo, Confirmarea certă a identificării o pot aduce cercetările arheologice care s-ar putea efectua și în alte puncte presupuse genoveze unde apar urmele unor construcții asemănătoare capelilor catolice (lipsa separării pronaos, naos, forma planului etc.).

Ce rol au avut franciscanii în Dobrogea este greu de spus în condițiile în care cea mai mare parte a arhivei lor este nepublicată, știrile despre perioada pe care o studiem sînt incomplete și în fine faptul că pe aceste meleaguri a fost stăpînirea turcilor care au distrus multe bunuri ale civilizației materiale, în special acelea care aparțineau creștinilor. Ceea ce putem spune, este că franciscanii, deși se remarcă prin inconstanța și netemeinicia acțiunilor, au reușit să atragă la creștinism în rit apusean o parte a populației: de exemplu, la Vicina în 1286 garda tătară comandată de Argun. Poate în lumina noilor informații despre Vicina pe care ni le furnizează registrul lui A. di Podenzolo din care reiese că Vicina nu era în decădere la 1361, ar trebui discutată acțiunea franciscanilor în acest oraș în legătură cu situația mitropolitului ortodox care între 1335—1359 devenise un simplu mitropolit în partibus²⁷⁶.

În legătură cu discutarea diverselor aspecte ale civilizației portuare dobrogene, eterogenă din punct de vedere etnic, în fața noastră se ridică problema mijlocului de comunicație, problema limbii folosite. Nu avem pînă în momentul de față nici un document care să ne arate care era limba Dobrogei la sfîrșitul secolului XII (și) în secolul XIV, dar știind că populația băștinașă era majoritară, că limba acestei populații era româna, cu care se aseamăna mult limba italiană, putem emite ipoteza că mijlocul universal de comunicație în Dobrogea era româna.

Încheind seria problemelor pe care ne-am propus să le examinăm în legătură cu civilizația portuară dobrogeană, la sfîrșitul secolului XIII și în secolul XIV trebuie să remarcăm că prima problemă care se pune în legătură cu orașele porturi din evul mediu este identificarea locului exact unde au ființat prin conexarea datelor furnizate de izvoarele scrise și arheologice. În această direcție un rol de cea mai mare importanță îl au cercetările în arhivele marilor orașe porturi din Italia, Genova, Veneția, Pisa, ai căror locui-

²⁷² C. Andreescu op. cit. loc. cit., pp. 159.

²⁷³ Ibidem pp. 159.

²⁷⁴ C. Andreescu identifică Selena cu localitatea Chele din Bitinia (C. Andreescu, op. cit., loc. cit. p. 160).

²⁷⁵ Tratatul lui Ivanco cu genovezii, Doc. privind Ist. României, B. ed. cit. p. 36.

²⁷⁶ În partibus cf. C. Andreescu, op. cit. p. 162; G. Brătianu — Recherches sur Vicina... ed. cit. p. 62—64. N. Iorga — Istoria bisericii române, ed. cit. p. 19.

tori, naviganți și comercianți în căutare de câștig, au străbătut apele Mării Negre, înscriind în actele timpului, date de neprețuit pentru trecutul civilizațiilor portuare. Registrul lui A di Podenzolo, un singur exemplu extrem de concludent, ne-a permis să identificăm real vechiul Licostomo, infirmând ipoteza tradițională și ne-a oferit imaginea vieții unui mare port dobrogean la mijlocul secolului XIV. Locuitorii porturilor cu ocupațiile și organizarea lor, ne interesează, în primul rând, deoarece prin legăturile continue pe care le-au avut cu populația băștinașă, au făcut să se întâlnească în orașele porturi bunuri ale civilizațiilor din diverse părți ale lumii, și din aceste interferențe să se nască civilizații originare ca aceea din Dobrogea. Deși negustorii genovezi au practicat de multe ori un comerț inechitabil²⁷⁷, au făcut cunoscute în regiunile dobrogene cuceririle civilizației mediteraneene, au contribuit la dezvoltarea relațiilor marfă — bani care atinseseră cel mai înalt grad în Italia secolului XIV²⁷⁸, și, în fine, prin plata vămii pentru mărfurile care intrau sau ieșeau din țară au permis domnitorilor locali Balica, Dobrotici, Ivanco și aceluia din Țara Românească și Moldova să obțină mari sume de bani care le-au dat posibilitatea să ducă o politică independentă, întărindu-și statele feudale suzerane.

Pentru a conchide trebuie să relevăm că pentru perioada de care ne-am ocupat civilizațiile portuare au o importanță fundamentală, pentru Țara Românească și Moldova în general, pentru Dobrogea în special, iar studiul lor care este abia la început trebuie continuat și aprofundat.

LES ASPECTS DE LA CIVILISATION PORTUAIRE DE DOBRODJA

de la fin du XIII-ième siècle au XIV siècle.

résumé

Au XII-ième Congrès International de sciences historiques — Vienne 29 août — 5 septembre 1965 — au cours des discussions au sujet du résumé du rapport, „Liaisons et concurrences des voies internationales du commerce maritime et terrestre de la fin du moyen âge jusqu'au XIX-ème siècle“ a été présenté un nouveau aspect de l'histoire de la civilisation, celui de la civilisation portuaire. Le nouveau aspect de l'histoire de la civilisation a attiré tout de suite les historiens roumains, qui ont une tradition valeureuse dans l'étude du passé des villes-ports.

Suivant l'activité des génois dans la Mer Noire, l'article présent se propose à discuter les aspects qui suivent au sujet de la civilisation portuaire de Dobroudja: la présentation des sites des ports en moyen-âge et la différence entre eux; la liste des ports de Dobroudja; les habitants des ports au point de vue ethnique, leurs occupations et leurs organisation.

L'auteur a été déterminé à choisir cette période du XIII-ème siècle puisque dans ce temps l'Empire Mongole avait la plus grande puissance et donnait l'entière assurance aux voies commerciales. En ces conditions la Mer Noire était une plaque tournante pour le commerce entre l'Europe

²⁷⁷ Marx a arătat că schimbul de produse încheiat în condițiile în care produsele nu au valoare echivalentă — este vorba de comunitățile naturale în care primează schimbul exterior și nu cel interior — este de multe ori inechitabil ca cel practicat de curtierii marelui tranzit: olandezii, genovezii, venețienii, cf. Karl Mark — Capitalul, ed. PMR, 1951, III, 1, p. 315.

Barbu Cîmpina în Despre rolul genovezilor la gurile Dunării între sec. XIII—XV (Studii 1—3/1953) a demonstrat, accentuînd rolul negativ al genovezilor la Dunărea de jos.

²⁷⁸ Întîlnim primele începuturi ale producției capitaliste, în mod sporadic, în unele orașe mediteraneene încă în secol. XIV și XV. cf. K. Marx, Capitalul, vol. I, Buc., Ed. pol., 1960, p. 713.

et l'Asie, tandis que Dobroudja était une des plus importantes régions commerciales du bassin pontique.

L'utilisation des études antérieures, de l'ensemble des sources historiques et de quelques documents inédites comme le registre du notaire génois de Chilia, Antonio di Podenzolo (1360—1361) a donné la possibilité de composer une étude de synthèse.

Les négociants génois ont complété le mosaïque de peuples qui habitaient en Dobroudja et ils sont venus et se sont établis dans cette région; approximativement après 1263, en même temps que les turcs Seldjucides chrétiens chassés d'Anatolie.

Les génois sont utilisés les informations reçues des Byzantins et se sont établis soit dans les anciens ports de l'Empire soit dans les points connus étant bons pour le commerce.

Les établissements, au commencement simples factoreries, ont évolué rapidement et sont devenus à la fin du XII-ème siècle des villes. Les documents du temps comme „l'Itinéraire grec“ du XIV-ème siècle publié par Dimitrios Tagias à Venise en 1573 et une carte nautique anonyme dessinée entre 1403—1453, publié en 1534, font la différence nette entre les établissements de type urbain et celles de type rurale. Entre les établissements urbains de Dobroudja les deux documents mentionnent: Caliacra, Licostomo, Chilia, etc.

L'étude des sources cartographiques du XIV—XVI-ème siècle a permis à l'auteur de compléter les informations antérieures et de composer une liste complète des localités-ports, dans lesquelles se sont établis les génois en Dobroudja au XIII—XIV-ème siècles. La liste contient les noms de suivantes localités: Licostomo (Periprava), Chilia (Chilia), Aspera (Cernetul), Sancti Gyorgi (Sf. Gheorghe), Solinae (Sulina), Donavici (Dunăvâț), Proslaviza (Nufărul près de Tulcea), Bambola (Ostrov Bisericuța sau Enisala), Brillago, Zanuarda (Cerna-Vodă), Laxiluccio (Le Cap de Șabla), Grosea (Hîrșova), Costanza (Constantza), Seluda, Mangalia (Mangalia), Carbona (près de Balcic), Cavarna, Cranea (Ecrene), Caliacra (Caliacra). A celles-ci on doit ajouter les noms de châteaux de Hîrșova et Enisala, lesquelles par le style et la technique sont des constructions génoises.

Dans la parenthèse sont les noms des localités identifiées certainement ou qui sont mises en discussions. Par la jonction des sources narratives, documentaires, cartographiques, archéologiques, l'auteur a réussi à identifier et à localiser exactement le port médiéval génois de Licostomo à Periprava, en prouvant qu'il n'est pas identique avec Chilia.

La population des ports était très mélangée. Les actes du temps montrent que dans les ports de Dobroudja a été à la fin du XIII-ème siècle et au XIV-ème siècle constamment une population génoise qui a vécu à côté de celle roumaine.

L'occupation principale des habitants des ports était le commerce. Dans les ports de Dobroudja on apportait des pierres précieuses, des épices, des étoffes „françaises“, des draps lombards, de la toile en coton, des sacs en jute, des produits de manufacture et on exportait du blé de la cire, du sel, du poisson, du vin. Le principal produit d'export c'était le blé qui d'après l'avis de l'auteur provenait dans la plus grande partie de Dobroudja. Grâce au registre de Podenzolo on a pu rétablir quel était le prix du blé... (1 hypérper d'or 1 muid, et celui du sel. 9 sommi d'argent 1 muid, à Chilia en 1360—1361. En partant de ces chiffres on peut calculer approximativement quels étaient les prix en ce temps au bas Danube et en Dobroudja.

L'importance du commerce pour Dobroudja peut être déduit des trésors de monnaies trouvés sur son territoire dans les dernières années, comme le trésor de Uzum-bair évalué à environ 3000 hyperpers en or — Par le commerce les dons de la civilisation méditerranéenne connues dans le monde des ports étaient mis en circulation dans toute la Dobroudja.

Les génois ont pratiqué auprès du commerce le métier de constructeurs et ont élevé des châteaux desquels nous voyons aussi aujourd'hui les ruines féodales: Hîrșova, Enisala, etc.

Le notaire A. di Podenzolo a montré que à Chilia on pratiquait les suivants métiers: couturiers, bouchers, meuniers, boulangers, baliseurs, cabaretiers, capitaines de vaisseaux, notaires, banquiers. Donc nous pouvons déduire en rassemblant les connaissances que ces métiers se pratiquait dans toutes les villes-ports de Dobroudja. Les artisans établis dans les ports ont influencé le goût et le mode de vie des indigènes.

Les habitants des ports étaient organisés en colonies qui groupaient les gens d'après des critères ethniques: Dans les villes-ports étaient des colonies génois qui avaient à leur tête, des consuls.

L'auteur a pu déterminer que dans trois villes danubiennes: Vicina, Chilia, Licostoma, entre 1360—1403, les consuls étaient des notaire, donc hommes de loi. On a pu établir aussi le nom des consuls pour chacun des trois villes et de même⁹, les années de leur fonctionnement: *Vicina* — Bartolomeo di Marchi (1361), notaire; *Chilia* — Barnabo di Carpina (1360—1361) notaire; *Licostomo* Conrado Donatto (1381) notaire, Petro Embrone (1382) notaire, Niccolo Fieschi (1403) notaire.

Les consuls avaient la tâche à défendre les intérêts de la communauté au point de vue administratif, juridique, militaire, religieux.

Sur le territoire des ports sur lequel habitaient des différentes communautés ethniques, on appliquait pour chacune d'elles, les lois de la métropole.

Toutes les communautés devaient respecter les lois de Dobroudja.

Les génois n'avaient pas une grande force militaire — puisqu'ils étaient peux nombreux — Pour pouvoir se défendre contre les attaques des indigènes ils demandaient l'aide soit des colonies de la Mer Noire comme celui de Pera en 1381, soit celui de la métropole, Gènes comme en 1371 ou 1374, soit ils engageaient des mercénaires comment a été la garde tatare commandée par Argun à Vicina (1286). C'est probable que le système du mercenariat se soit développée en Dobroudja.

Le religion des génois de Dobroudja a été celle catolique. Ils ont apporté ici des moines de l'ordre des Frères Mineurs, connus sous le nom de Franciscains.

Les actes des Franciscains montrent qu'en Dobroudja étaient à la fin du XII-ème siècle et au XIV-ème siècle des couvents de l'ordre dans trois villes de Dobroudja: Vicina, Solinae, Licostomo.

Le rôle des franciscains en Dobroudja ne c'était pas limité à prêcher pour les génois, mais ils ont entrepris une action de christianiser et on trouve plusieurs documents quei attestent l'attraction des indigènes au christianisme de rite catholique.

Pour conclure nous pouvons affirmer que dans la civilisation des ports de Dobroudja se sont interféré la civilisation des indigènes et la civilisation méditerranéenne apportée par les nouveaux venus, interférence par laquelle a été née la civilisation originale de Dobroudja.

Les négociants génois, certainement, ont fait beaucoup de fois un commerce inéquitable avec la population indigène, mais ils ont fait connus dans cette région les réalisations du monde méditerranéenne en général et celles de l'Italie en spéciale, qui alors avait peut-être, la place, la plus avancée du monde.

Pour déterminer exactement le rôle des génois les recherches doivent continuer.

THE ASPECTS OF THE HARBOUR CIVILIZATION IN DOBROUDJA FROM THE END OF THE XIIIth CENTURY IN THE XIVth CENTURY

At the XIIth International Congress of Historical Sciences — Vienna, the 29th of August — the 5th of September 1965 — within the discussions regarding the summary of the account „Relations and competitions of the International lines of Trade by Sea and by Land from the end of the Middle Age up to XIXth century“ it has been presented a new aspect of the history of civilization, that of the harbour civilization.

The Romanian historians, with an important tradition in studying the past of the harbour-towns, have been attracted by this new aspect.

Regarding the trade of the Genoiss in the Black Sea, the present article has in view the discussing of the following aspects of the Dobroudjian harbour civilization: the presentation of the harbour settlements in the Middle Age and the difference between them; the list of the Dobroudian harbours; the inhabitants of the harbours as regards their ethnical composition, their occupations and their organization.

The author was determined to choose this period between the XIIIth and the XIVth centuries, due to the fact that in that period the Mongolian Empire had the maxim power and it gave complete security for the commercial lines. In these conditions, the Black Sea was a turntable between Europe and Asia, and Dobroudja was one of the most important commercial regions of the Pontic basin.

The results of the former studies, the use of some new documents, as it is the Commercial book of a Genoiss notary, Antonio di Podenzolo (1360—1361) gave the possibility of creating a synthesis study.

The genoiss merchants supplimented the inlay (mosaic) of people in Dobroudja, establishing in this region about 1263 in the same time with the Seldgiucid Turks driven away from the Anatolia. The Genoiss used the informations received from the Bysantins and they established either in the former harbours of the Empire, either in the places known as propitious for the Commerce. The places were simple factoreries at the beginning, but they have developed rapidly into towns, towards the end of the XIIIth century and the beginning of the XIVth century

The time documents as the „Greek Itinerary“ from the XIVth century published by Dimi- trios Tagias in Venice in 1573 and a anonymous nautical map between 1403—1453, published in 1534, make a clear-cut difference between the settlements of urban or rural type. Among the rural settlements in Dobroudja the two documents mention Caliacra, Licostomo, Chilia, etc.

The studying of the map-drawing sources of the XIVth—XVIth centuries permitted to the author to complete the anterior knowledge and to make a complete list of the Dobroudjan harbours in which the Genoio had settled. The list includes the names of the following Dobroudjan places enumerated from the North to the South: Licostomo (Periprava), Chilia (chilia), Aspera (Cernetul), Sancti-Gyorgi (Sf. Gheorghe), Solinae (Sulina), Donavici (Dunăvâț), Proslaviza (Nufărul near by Tulcea), Bambola (Ostrov Bisericiuța sau Yeni-Sale) Brillago, Zanuvarđa (Cerna-Vodă), Laxiluccio (Cape of Sabla), Grosea (Hirșova), Costanza (Constantza), Seluda, Mangalia (Mangalia), Carbona (near by Balcic), Cavarna, Cranea (Ecrene), Caliacra (Caliacra); we must add to these names, the name of the Castles of Hirșova and Yeni-Sale which by style and by technique, are of Genoio structure. There are within the brackets the names of the places most assuredly identified or those which are still discussed.

By combining the narrative, documentary, map-drawing and archeological sources, the author succeeded in identifying and placing exactly the Genoio medieval harbour of Licostomo at Periprava, and not at Chilia.

The population of the harbours was somehow very mixed. The time documents show that in the Dobroudjan harbours in the XIIIth—XIVth centuries was permanently a Genoio population which co-existed besides the Romanian one.

The main occupation of the harbour inhabitants was the commerce. In the Dobroudjan ports, precious stones, spices, „French“ stuffs, lombard cloth, cotton linen, jute sacks, manufactured articles were brought and cereals, beeswax, honey, salt, fish, wines were exported.

The main of export was the wheat, which in the author's opinion came mainly from Dobroudja. Due to Antonio di Podenzolo's commerce book it could be set out the price of the wheat ... (1 muid) and of salt... (1 muid) at Chilia in 1360—1361. Starting from these figures it could be calculated at a rough guess which were the prices in that period at the lower Danube and in Dobroudja.

The importance of the commerce for Dobroudja can be inferred by the hoards found out in the last years — on the Dobroudjan area — as it is the hoard found out at Uzum-bair, estimated at 3000 hyperpers of gold. By commerce, the assets of Mediterranean civilization, known in the world of harbours, were put into circulation in the whole Dobroudja.

The Genoio were practising besides the commerce, the handicraft of builders, and they have raised castles whose feudal remnants can be seen today (Hirșova, Yeni-Sale, etc.)

The Genoio notary, Antonio de Podenzolo shows that at Chilia in 1360—1361 were practised the followings trades: tailors, butchers, millers, bakers, inkeepers, ship masters, notaries, bankers. Therefore, we can deduce by connecting the tidings that these trades were practised in all the Dobroudjan port-towns.

The handicraftsmen settled in these towns, exerted an influence upon the inhabitants' disposition and their way of life. The inhabitants of the ports were organized in colonies which classified people after an ethnical criteria.

In the port-towns there were Genoio colonies which had consuls in their head. The author could determine that in three Danubian towns: Vicina, Chilia, Licostomo, between 1360—1403, the consuls were in fact notaries, therefore men of law. It could be set out the names of the consuls, too, for each from the three towns, and even the years: *Vicina*, Bartolommeo di Marchi (1361), notary, *Chilia* — Barnabo di Carpina (1360 — 1361) notary; *Licostomo* — Conrado Donato (1381) notary, Petro Embrone (1382) notary, Nicolo Fieschi (1403) notary.

The consuls had the task of giving lip service to the cause of the community from an administrative, juridical, military and religious point of view, on the territories inhabited by different ethnical communities. It was applied for every of them, the law of the Metropolis. All the communities had to have regard for the laws of Dobroudja.

The Genoio had no great military power because they were few in number. To defend themselves against the attacks of the natives, they either resorted to the aid of the colonies in the Black Sea, as that of Pera in 1382, or of the metropolis of Gênes in 1371 or 1374, or they employed mercenaries, as it was the Tatar guard lead by Argun, at Vicina (1286). It is very probable to have developed the system of mercenary in Dobroudja.

The Genoio religion in Dobroudja was the catholic one. They brought there friars of the order „The Minor Brothers“, born under the name of Franciscan friars.

The Franciscan documents show that in Dobroudja at the end of the XIIIth century and in the XIVth century there were monasteries of that order in three Dobroudjan towns: Vicina, Solinae, Licostomo.

The role of the Franciscan in Dobroudja did not restrict in preaching for the Genoio, but they organized an action of christianization. There are more documents which certify the attraction of the natives to the Christianity of Catholic rite.

To put an end, we can assert that within the Dobroudjan harbour civilizations interfered the natives' civilization and the Mediteranean civilization brought by the new comers, interference from which sprang the original Dobroudjan civilization.

It was many times that the Genoio merchants made an unequable commerce with the native population, but they made known in this region the achievements of the Mediteranean world in general, and those of Italy particularly, which hold at that time the most advanced place in the world.

To define more accurately the role of the Genoio merchants, the researches had to be carried on.